

IMPACT ALS AMBIVALENTE AMBITIE

**Een reflectie op impactdenken voor het
praktijkgericht onderzoek aan de CHE**

Dr. Robert van Putten
Lectoraat Bezieling & Professionaliteit
Christelijke Hogeschool Ede
April 2026

Dit paper bevat een conceptuele verkenning en is geschreven ten dienste van strategische bezinning binnen de CHE. De lectorenraad wil een gedeelde en verdiepte visie op impact ontwikkelen met het oog op praktijkgericht onderzoek. Om daarover een goed geïnformeerd gesprek te voeren is dit paper geschreven. Deze tekst biedt inzicht in de betekenislagen die in de term impact besloten liggen, schetst de manieren waarop de term in onderzoeksland wordt gebruikt, bespreekt kritiek op impactdenken en verkent welke benaderingen van impact eventueel passend zijn voor praktijkgericht onderzoek rondom relationele beroepen. Tot slot daagt dit paper ook uit om voorbij impact te blijven kijken.

Inhoud

1. De opmars van impact	4
2. Verkenning van impacttaal in onze cultuur	6
3. De impactwending aan universiteiten	9
4. De impactagenda van praktijkgericht onderzoek	13
5. Kritische discussie over impact (in onderzoek)	16
6. Een dynamisch-relatieve benadering van impact	24
7. Een aanvullend tegendraads vocabulaire	31
8. CODA: impact en vakmanschap.....	34
Noten.....	36

1. De opmars van impact

Je hoort het steeds vaker in onze samenleving: de wens om impact te maken. Heel nadrukkelijk klinkt de term in de context van werk en organisaties. Banenplatform Intermediair constateerde enkele jaren terug al dat veel vacatureteksten het woord 'impact' gebruiken, evenals veel opleidingen.¹ Toen de NOS in het najaar van 2025 berichtte over de toenemende populariteit van het Defensity College, noemde de majoor in het interview dat de nieuwe generatie 'echt impact' wil maken, door een bijdrage aan de maatschappij te leveren.² Er zijn inmiddels instituten opgericht die jongeren helpen om 'impactmaker' te worden en er verschijnen allerlei boeken die je leren hoe je meer impact kunt maken als professional en manager.³ Het is niet overdreven om over een opmars van impacttaal en impactdenken in cultuur en beroep te spreken. Je kunt het eigenlijk zo gek niet bedenken qua sector of thema, of er is wel een link met impact te maken.⁴ En dit geldt echt niet alleen voor de nieuwe generatie van jonge professionals, maar ook voor gevestigde professionals.

Begin 2023 heeft de CHE ook de bocht naar impact genomen toen de hogeschool de nieuwe campagneleus en slogan 'Impact voor jou én de ander' koos. De CHE adverteert regelmatig met 'impactweken' om opleidingen aan te prijzen. In vacatureteksten staat soms het zinnetje: 'een baan met impact'. Veel activiteiten en programma's krijgen de term impact mee, zoals open dagen, innovatieprogramma's en publicaties. Dat alles heeft kennelijk impact, of krijgt in elk geval de belofte mee dat het impact zal hebben. De term impact reikt bovendien verder dan de afdeling HR en Marketing & Communicatie. Het vindt ook zijn weg in onderwijs en onderzoek. Recent publiceerde een associate lector van de CHE een nieuw methodeboek voor afstudeeronderzoek in zakelijke opleidingen, waarin 'duurzaam impact maken' een sleutelterm is.⁵ Ook nieuwe onderzoeksvormen zoals Learning Communities en (Innovatieve) Werkplaatsen draaien om impact maken.⁶ In strategische documenten rondom praktijkgericht onderzoek, van jaarplannen en jaarverslagen tot toekomstverkenningen, komt de term ook steeds vaker voor.

De wending naar impact aan de CHE valt te verklaren, zeker binnen praktijkgericht onderzoek, door het feit dat zowel de Vereniging Hogescholen (VH) als de grootste subsidieverstrekker in de tweede geldstroom (SIA) impact sinds een aantal jaar centraal hebben staan in hun strategische agenda. Dan moet je er wel iets mee als individuele hogeschool en als individueel lectoraat, dan kan je alleen tot je eigen schade de term en bijbehorende denkrichting negeren. De vraag is echter wel *wat* je er precies mee moet, welke verandering het impliceert in denken en handelen en hoe je dan werk maakt van impact. Dat is nog niet zo gemakkelijk vast te stellen, want de term heeft iets mistigs om zich heen. Onmiskenbaar heeft het een zekere aantrekkingskracht, het kan aansporen en verbinden, maar krijgt soms ook de klank van een bezweringsformule. Doel van dit paper is om meer vat te krijgen op de term

impact en om het van een kritische duiding te voorzien, in de hoop daarmee het gesprek over impact binnen CHE-onderzoek te faciliteren. Daartoe staan de volgende vragen centraal: Wat betekent de term impact en wat wordt hier in onderzoeksbeleid mee bedoeld? Hoe kunnen we de wending naar impact in praktijkgericht onderzoek waarderen? In hoeverre is een benadering van impact denkbaar die past bij het CHE-onderzoeksprofiel? En wat zijn alternatieve of aanvullende noties die wij niet uit het oog willen verliezen?

Deze vragen structureren de opbouw van dit paper. Ik begin met een verkenning van het woord impact en de betekenis die het in onze cultuur vandaag de dag heeft. Vervolgens analyseer ik de manier waarop de term impact invulling krijgt in de beleidsagenda's van wetenschappelijk en praktijkgericht onderzoek. Daarna kom ik bij een evaluatie van dit impactdiscours, waarbij ik zowel de positieve betekenissen onder woorden breng, alsook de kritieken op en schaduwzijden van impactdenken identificeer. Intussen ontstaan ook nieuwe, meer relationele perspectieven op impact, die ik daarna introduceer. Tot slot bespreek ik enkele noties die mijns inziens niet uit het oog verloren mogen worden onder druk van impactdenken. In een nawoord reflecteer ik op de tocht die ik heb afgelegd in dit paper en hoe impact in een bredere visie op goed werk een plek kan krijgen.

2. Verkenning van impacttaal in onze cultuur

Impact is in opmars in onze taal, maar wat betekent het precies? Via een blik op woordenboeken en etymologie (de taalhistorische achtergrond) van de term kom ik tot een eerste typering. Vervolgens schets ik met behulp van recente literatuur welke betekenis het krijgt in de huidige cultuur, in het bijzonder in de context van werk.

De term impact wordt door Van Dale uitgelegd als ‘uitwerking, invloed, effect’.⁷ Dit zijn vrij bekende en alledaagse woorden voor het teweegbrengen of bereiken van iets. Een etymologisch woordenboek omschrijft impact als ‘krachtige inwerking’, ‘inslaan’ en ‘inslag’ en meldt dat de term een leenwoord uit het Engels is dat in de jaren zestig van de vorige eeuw zijn intree deed in het Nederlands.⁸ Als zelfstandig naamwoord betekent het in het Engels ‘the force of one thing hitting another’ en als werkwoord ‘to hit something with great force’.⁹ Het wordt naast ‘force’ verder omschreven met ‘powerful’ en ‘major influence’ – krachtige termen dus. Als Engelse term is het in de 16^e eeuw ontleend aan het Latijnse *impactum*, dat verwant is met *impingere* (stoten tegen, duwen, opdringen) en *pangere* (vastslaan, bevestigen).

De Engelse term ontstond in de context van de kosmologie en natuurkunde om de gevolgen van een komeetinslag te beschrijven.¹⁰ Hier heeft de term een *letterlijke* betekenis: dat wat er gebeurt op het moment dat een object een ander object raakt. Gaandeweg heeft impact daarnaast een *overdrachtelijke* betekenis gekregen om de ‘krachtige inwerking’ van handelingen, ideeën of gebeurtenissen op dingen of mensen onder woorden te brengen. In deze overdrachtelijke betekenis gebruiken wij de term in het Nederlands ook nog voortdurend.¹¹ Denk aan nieuwsberichten waarin gesproken wordt over de impact die een auto-ongeluk had op iemands leven, de impact van de oorlog in Oekraïne, van de terreuraanslag of natuurramp, enzovoorts. In deze alledaagse betekenis is impact iets dat ons overkomt en iets dat doorgaans een negatieve betekenis heeft. De term wordt in deze context dan ook passief gebruikt.

Tegelijkertijd heeft overdrachtelijk gebruik van de term impact, zowel in het Engels als in het Nederlands, ook een meer positieve en actieve betekenis gekregen. Dat klonk al door in de Latijnse oorsprongen (vastmaken, stoten tegen, etc.), waarin het in de kern gaat om contact maken en stevig aan elkaar verbinden.¹² De hedendaagse opmars van de term impact draait om deze actieve en positieve benadering: impact hebben met je werk, dat wil zeggen van grote invloed zijn, substantieel effect hebben met wat je doet. De overgang van het passieve naar het actieve is terug te zien in de formulering ‘impact maken’. Het fungeert vandaag de dag echt als werkwoord: impact maken is iets dat je moet *doen*.¹³ Hier krijgt impact maken bovendien een sterk maatschappelijke connotatie: dan wordt gesproken over ‘maatschappelijke impact’, over ‘bijdragen aan echte veranderingen’, over ‘systemische

verandering' die 'duurzaam' is.¹⁴

Lynn Berger van *De Correspondent* heeft de opmars van impactdenken in deze positieve en actieve betekenis al weer een decennium geleden uitvoerig geportretteerd.¹⁵ Ze signaleerde toen de uitreiking van 'impact-awards' voor 'impactproducenten', het ontstaan van ondernemersplatforms zoals 'Impacthub' en 'Society Impact', waar ondernemers elkaar ontmoeten om maatschappelijk van belang te zijn, en de opkomst van zogenaamde Social Impact Bonds, 'een financieringsarrangement waarbij overheden alleen betalen voor meetbare maatschappelijke effecten nadat deze resultaten zijn behaald'. Berger typeert dit soort impactbewegingen als een 'verlangen naar betrokkenheid'. Het lijkt een alternatief voor wat eerder engagement, wereldverbetering, of maatschappelijke bijdrage heette. Kenniscentrum Movisie spreekt in een recent rapport over impact in sociaal werk zelfs van 'herlabeling': 'Men zegt inhoudelijk ongeveer hetzelfde met een bijna-synoniem, waardoor de suggestie ontstaat van iets nieuws en fris. En van iets krachtigers: we gaan impact maken! In plaats van: we gaan iets doen wat verschil maakt, wat resultaat oplevert of effect sorteert.'¹⁶

Impact mag dan herlabeling zijn van het streven naar effect en uitwerking van ons werk, ondertussen zit het gebruik van de term volgens Berger vol vreemde omkeringen in relatie tot de oorspronkelijke betekenis van een fysiek object dat 'krachtig inwerkt'. Het feit dat impactdenken aan een opmars bezig is, heeft te maken met toenemende ervaring van complexiteit. In die complexe wereld is alles niet zo rechtlijnig en overzichtelijk en hebben we iets anders nodig dan een als instrumenteel begrepen vocabulaire, zoals 'output' of 'effect'. Het gaat juist om waarden, over de echte verbetering die interventies bewerkstelligen. Dat is een complex gebeuren; het laat 'zich niet vangen in eenvoudige cijfers of benchmarks'. Maar paradoxaal genoeg kiezen we juist dan voor een term die in zijn oorspronkelijke betekenis allesbehalve complex is, maar juist heel causaal, meetbaar en voorspelbaar (de komeetinslag). En terwijl termen als invloed, effect en 'krachtige inwerking' neutraal zijn en zowel positief als negatief kunnen uitpakken, is die negatieve connotatie bij impact geheel buiten beeld verdwenen. Impact 'is louter positief, en dat is zo evident dat je het er niet eens meer bij hoeft te zeggen.'¹⁷

Hoe rekbaar de taal is, laat Berger zien met een volgende vreemde omkering in het woordgebruik. Impact is oorspronkelijk opgevat als inwerking en effect van de *gevolgen*, over wat er gebeurt nadat die impact plaatsvindt, terwijl het vandaag de dag bij 'impact maken' veel meer gaat over de *oorzaken*. Impact maken draait om 'de processen die impact zouden kunnen veroorzaken'. Die processen gaan, bijvoorbeeld rond de impact van onderzoek, over contacten en verbinding met de samenleving. Impact gaat over samenwerking, over complexe uitwisseling die plaatsvindt en wat daarin ontstaat. Impact is hier geen komeetinslag, 'maar een steen die rimpels in de vijver maakt: soms grote rimpels, soms kleine (...) mede 'veroorzaakt door buiten de grenzen van het eigen domein te treden'. Kortom, spreken over

impact gaat dus 'vooral over wat eraan vooraf zou moeten gaan'. De term zelf heeft bovendien een soort mobiliserende functie. Zoals de dreiging van een komeetinslag (of een ander gevaar dat impact kan hebben op de samenleving) mensen preventief in beweging zet om de klap te kunnen opvangen, zo 'brengt de belofte van 'impact' partijen bij elkaar die anders niet zo gemakkelijk om de tafel hadden gezeten. De wens is de vader van de gedachte, het woord de oorzaak van de daad'.

Concluderend: de term impact is buitengewoon ambivalent. Het heeft meerdere betekenislagen (letterlijk-overdrachtelijk, passief-actief, negatief-positief), is als 'krachtige inwerking' verwant met bekende termen als effect en invloed, maar wil tegelijkertijd méér zeggen en doet een appel op een '*public spirit*' van maatschappelijke betrokkenheid. En het is een lineair begrip dat bij uitstek wordt ingezet in een non-lineaire betekenis gericht op een non-lineaire (complexe) context. Het begrip bedoelt steeds het tegendeel van wat het letterlijk en oorspronkelijk betekent. Dat zijn belangrijke inzichten om vast te houden voor het vervolg, waarin de betekenis van de term in het praktijkgericht onderzoek wordt uitgediept en waarna de ambivalenties die de term blijft oproepen verder worden gepeild.

3. De impactwending aan universiteiten

In het wetenschappelijk onderzoek aan universiteiten krijgt impact steeds vaker een prominente plek. De aanloop daarvan is al langer gaande dan de huidige opmars in taal en cultuur. De *impactfactor* van wetenschappelijke tijdschriften is al enkele decennia een belangrijke indicator in de beoordeling van wetenschappers, en is zelfs bepalend geworden voor het verloop van loopbanen. Hier gaat het om impact binnen het kennisdomein. Daarnaast is aan universiteiten al een jaar of vijftien toenemende aandacht voor de valorisatie van onderzoek. Dat gaat over de benutting van wetenschappelijke kennis door de samenleving en de inspanningen die onderzoekers leveren om hun werk de samenleving in te dragen.¹⁸ Het lijkt erop dat de term impact aan universiteiten fungeert als de opvolger van dat woord valorisatie, want het gaat daar bij impact over de verbinding van onderzoek en maatschappij en om wat onderzoek in de samenleving teweegbrengt (in plaats van om impact in het kennisdomein) en hoe je dat meet en inzichtelijk maakt.¹⁹

Een aantal voorbeelden maakt duidelijk hoe universiteiten gestalte geven aan maatschappelijke impact. De Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) koos een aantal jaren terug voor een integrale strategische agenda onder het motto *Creating Positive Societal Impact The Erasmian Way*.²⁰ De maatschappelijk-georiënteerde domeinen waarop de EUR actief is worden verbonden met humanistische waarden (identiteit) en de ambitie van impact maken. De EUR heeft een aantal 'impactdomeinen' vastgesteld rond complexe vraagstukken, waarmee ze de samenleving verder wil helpen. De impactagenda verbinden ze zowel aan onderzoek als aan onderwijs. Voor het onderwijs hebben ze daarbij het programma *Impact at the core* opgezet als leidraad voor impactvol onderwijs, waarbij samenleving en onderwijs verbonden worden, met daarin allerlei typen van maatschappelijke impact en benodigde impactcapaciteiten uitgewerkt.²¹ Daarnaast kent de EUR het 'Impact Centre Erasmus', een instituut waar ze impactonderzoek (impactmetingen) doen voor organisaties en waar professionals geschoold worden in het leren denken vanuit en sturen op impact (impactmanagement). De in paragraaf 2 geschetste culturele ontwikkelingen lees je hier terug: maatschappelijk van waarde willen zijn, 'echt iets bijdragen' aan de samenleving en dat zichtbaar weten te maken.²²

De EUR is niet de enige die deze beweging maakt. Een aantal jaar terug lanceerde de KNAW het programma 'Erkennen en Waarderen' om een beweging aan universiteiten te faciliteren om breder naar loopbanen van academisch personeel te kijken dan de impact in het kennisdomein alleen (de beruchte *impactfactor* van tijdschriften). Dat is duidelijk een poging om niet alleen de onderwijstaken, maar ook impact en verbinding met de samenleving te erkennen en te waarderen. In het verlengde hiervan heeft bijvoorbeeld de Universiteit Utrecht een *Leergang Paden naar Impact* ontwikkeld voor jonge wetenschappers, om te leren hoe ze 'écht verschil' maken en leren om 'bruggen te slaan' tussen

wetenschap en samenleving. Je maakt in die leergang een persoonlijk 'impactplan' waarin je een eigen 'impact-identiteit' ontwikkelt, om impact te maken op een manier die jou als onderzoeker past en waarin je een eigen visie krijgt op de maatschappelijke bijdrage die jij wil leveren met je onderzoek. De leergang geeft je ook zicht op verschillende 'impact-arena's' en hoe je daarin goed kunt opereren.²³

De vakgroep Bestuurskunde van de UU heeft daarnaast zijn eigen handreiking opgesteld om bestuurskundigen te faciliteren om te werken aan maatschappelijke impact. Impact noemen ze 'een houding, een perspectief op de wereld, een verbindende oriëntatie op het eigen werk, en de wil om maatschappelijk betekenisvol te zijn'. Ze onderscheiden daarbij zeven domeinen van impact: academisch, pedagogisch, economisch, professioneel, publiek engagement, sociaal en beleid. Vervolgens identificeren ze een aantal type activiteiten waardoor ze impact kunnen 'maken': door maatschappelijk leren (onderwijs), maatschappelijk adviseren (adviesopdracht), maatschappelijk interacteren (publiek debat) en maatschappelijk coproduceren (onderzoek). Op basis van dit alles kunnen wetenschappers 'impactprofielen' ontwikkelen. Daarbij hanteren ze als vertrekpunt: niet iedereen hoeft alles te (kunnen) doen en maatschappelijke impact is een kwestie van teamspirit. Wetenschappers kunnen in al deze variëteit aan impactdomeinen en impactactiviteiten ook verschillende impactroutes bewandelen, bijvoorbeeld door meer of minder publiek zichtbaar te zijn of juist meer onder de radar te werken, door kortstondig of langdurig met een impactactiviteit of domein bezig te zijn. De kunst is vooral om te bekijken 'welke impactroutes in concrete projecten meer of minder passend zijn'.²⁴

Wetenschapsfinancier NWO heeft impact inmiddels ook nadrukkelijk in haar subsidieprogramma opgenomen. Onder het kopje 'kennisbenutting' spreekt NWO over impact. 'Kennisbenutting vergroot de kans op maatschappelijke impact van onderzoek en is daarom een belangrijk onderdeel van de NWO-strategie'.²⁵ Ze zien die kennisbenutting als 'iteratief proces' wat draait om 'afstemming' tussen onderzoekers en 'mogelijke kennisgebruikers'. Maatschappelijke impact definieert NWO als de 'maatschappelijke (culturele, economische, industriële, ecologische of sociale) veranderingen die (mede) het gevolg zijn van door onderzoek gegenereerde kennis en kunde.' Impact gaat dus over de bijdrage aan verandering en daarbij denkt NWO heel breed. Dat blijkt ook uit de aanvulling die ze op hun definitie deden, met de toevoeging dat deze veranderingen bijdragen aan 'het welzijn van mens, planeet en maatschappij voor deze en toekomstige generaties'.²⁶

NWO onderscheidt daarbij drie mogelijke strategieën die ze respectievelijk de impactoutlook, de impactfocus en het impactplan noemen. De impactoutlook is vooral voor fundamenteel en nieuwsgierigheid gedreven onderzoek en daagt dat type onderzoek uit om vanaf het design ook oog te hebben voor kennisbenutting richting de maatschappij. De impactfocus zet een stap verder. In deze strategie worden onderzoeksresultaten richting de praktijk gebracht, waarbij het dus draait om de

toepassing van kennis in de praktijk. NWO omschrijft dit als beweging van output naar outcome, de stap van de omgeving van onderzoekers (*sphere of control*) naar de omgeving van stakeholders (*sphere of influence*).²⁷ Outcomes bevinden zich tussen output en impact in, waarbij output staat voor de kennisproducten, outcome voor de veranderingen bij concrete stakeholders en impact voor maatschappelijke verandering als zodanig, in 'de maatschappij'. De derde strategie, het impactplan, is vanaf de start op impact als maatschappelijke verandering gericht en verwerkt dat systematisch in het onderzoeksdesign. Denkend vanuit een *Theory of Change* wordt al met gebruikers van de beoogde kennis aan het onderzoeksplan gewerkt. Het onderzoek kan in deze strategie ook in cocreatie uitgevoerd worden. Voor elk van deze drie impactstrategieën heeft het NWO een online training ontwikkeld.²⁸

Deze voorbeelden laten een gevarieerd beeld zien over de manier waarop universiteiten en financiers kijken naar maatschappelijke impact. Elk van deze invullingen van impact heeft een functie voor universiteiten en ze kunnen elkaar ook versterken. Bij de EUR is impact de centrale term geworden om strategie van de universiteit te *communiceren*, om de maatschappelijke inbedding van de universiteit zichtbaarder en krachtiger te maken. Impact heeft hier vooral een narratieve functie. Bij de UU is impact verbonden aan loopbaanpaden van wetenschappers, om hen te faciliteren om hun wetenschappelijke rol in relatie tot de samenleving vorm te geven. Hier fungeert impact als strategische interventie op het gebied van *professionalisering*. Bij NWO is impact een interventie om de maatschappelijke relevantie van onderzoek en subsidie meer centraal te stellen. NWO reikt onderzoekers hiermee een lens aan om hun onderzoeksontwerp mee te ontwikkelen, waardoor impact ook meer *methodologisch* functioneert en onderdeel van de onderzoekscyclus wordt.

Opvallend is hoe onbekommerd en stellig universiteiten en NWO de term impact gebruiken. De ambivalenties die de term en het gebruik ervan in onze cultuur, zoals in de vorige paragraaf geschetst, zijn helemaal afwezig hier. De term wordt eenvoudigweg omarmd en als onomstreden gepresenteerd. Dat is vooral opvallend tegen de achtergrond van het KNAW-advies *Maatschappelijke impact in kaart* uit 2018 dat namelijk opvallend terughoudend is richting wetenschappelijke pretenties om impact te maken en het kunnen aantonen daarvan. Dit advies was geschreven in opdracht van de toenmalig staatssecretaris van OCW en de KNAW wil hierin duidelijk een aantal illusies wegnemen. Hoewel het KNAW-advies het belang van maatschappelijke impact onderschrijft, benadrukt ze dat impact allesbehalve eenduidig is. Een pijlpijnmodel waarbij onderzoek lineair bijdraagt aan toepassingen die tot verandering leiden vindt ze volstrekt achterhaald. De bijdrage van onderzoek aan maatschappelijke verandering is begrensd. 'Een maatschappelijke verandering is zelden het resultaat van wetenschappelijk onderzoek. Omgekeerd kunnen wetenschappers ook niet verantwoordelijk worden gehouden voor het totale proces om te komen tot maatschappelijke verandering.'²⁹ De verschillen in

vakgebieden zijn groot, waardoor ook de bijdrage aan impact en het tempo waarin onderzoek doorwerkt enorm verschilt. Innovatie verloopt bovendien niet lineair en tal van andere factoren buiten de invloedssfeer van onderzoekers zijn medebepalend voor verandering. Daar komt nog bij dat er (in elk geval in 2018) nog nauwelijks goede methoden voor het beoordelen van impact (ex ante, dan wel ex post) voorhanden zijn – of die zijn te arbeidsintensief en daarmee te duur. Output en in zekere mate outcomes kunnen nog wel gemeten worden, maar impact – opgevat als doorwerking op de lange termijn – is lastig om ‘eenduidig terug te leiden tot een of meerdere onderzoeksprojecten.’³⁰ De KNAW waarschuwt daarom voor het risico van ‘gaming’, een strategie waarbij onderzoekers ongewenst te veel gaan focussen op impactindicatoren, waardoor ‘de aandacht komt te liggen op het optimaal realiseren van deze indicatoren in plaats van op het creëren van ‘echte’ maatschappelijke waarde’.³¹ De KNAW ziet het liefst dat het in kaart brengen van impact gebeurt op groter schaalniveaus in plaats van op het niveau van individuele onderzoeksprojecten, liefst ook over een langere periode. ‘Dit betekent dat maatschappelijke impact het best op het niveau van bijvoorbeeld een onderzoeksinstituut, faculteit of groot onderzoeksprogramma zichtbaar gemaakt kan worden.’³²

4. De impactagenda van praktijkgericht onderzoek

In de universitaire wereld heeft impact, in de betekenis van bijdragen aan positieve maatschappelijke verandering, duidelijke uitwerking gekregen. Zoveel is in voorgaande paragraaf wel zichtbaar geworden. Hier zitten ongetwijfeld inzichten bij waar praktijkgericht onderzoek aan het hbo eveneens zijn voordeel mee kan doen. Intussen is het hbo zelf ook aan de slag gegaan met impact in praktijkgericht onderzoek. Verwonderlijk is dat niet, omdat praktijkgericht onderzoek altijd als ‘merkbefoorte’ (zoals dat in communicatieland wordt genoemd) heeft om met onderzoek beroepspraktijk en onderwijs te versterken. Oftewel, met kennis bijdragen aan verandering is vanaf het begin nauw verweven met praktijkgericht onderzoek. De laatste jaren krijgt dat een impuls met de term impact. Subsidieorgaan SIA en de Vereniging Hogescholen (VH) gaan hierin voorop en hebben diverse strategische documenten hierover uitgebracht.

Wie SIA een beetje volgt, kan er niet omheen dat ze druk is met het thema impact. Al drie jaar op rij gingen de jaarlijkse SIA-conferentie over impact in onderzoek: over verschil maken (2023), over het zichtbaar maken (2024) en over het vergroten van impact (2025).³³ Het zijn congressen die bewustwording en gesprek over impact faciliteren, waar *best practices* worden gedeeld, impactvolle paradepaardjes getoond worden en randvoorwaarden voor impact worden besproken.³⁴ Dat de congressen over impact gaan is geen toeval, want de strategische agenda van SIA 2023–2026 heet *Investeren in impact*. Het praktijkgerichte onderzoek is nodig voor de aanpak van grote maatschappelijke vraagstukken, aldus SIA. Dat betekent vraaggestuurd, transdisciplinair, cross-sectoraal en inclusief werken en daar ligt de sleutel voor impact. ‘Via intensieve samenwerking met de praktijk en het onderwijs realiseert praktijkgericht onderzoek direct impact’.³⁵

De inzet van SIA is om langs drie lijnen de impact van praktijkgericht onderzoek te versterken. De eerste lijn voor SIA om impact te stimuleren is door haar portfolio aan financieringsinstrumenten (zoals Raak, Kiem, Sprong, Platforms). Die instrumenten versterken ze door ‘extra inzet op impactgerichte criteria en stimulerende randvoorwaarden’.³⁶ De tweede lijn gaat over thematische samenwerking op regionaal, nationaal en Europees niveau (denk aan thematafels, de nationale wetenschapsagenda) rond thema’s als veiligheid, transitievraagstukken en sleuteltechnologie. De derde lijn gaat over stelselontwikkeling, over het bestendigen van het ‘gezag’ van praktijkgericht onderzoek. ‘We verzamelen bewijs voor de impact en de verbindende werking van praktijkgericht onderzoek’ en willen meer werk maken van ‘zichtbaarheid en doorwerking’ van het onderzoek.³⁷

Wat SIA nu verstaat onder impact wordt hiermee nog maar beperkt duidelijk. In de strategische agenda kom ik de volgende fragmenten tegen die wat meer inhoudelijke aanwijzingen geven. Het gaat om een *aantoonbare* bijdrage van praktijkgericht onderzoek (iets verderop *navolgbare* bijdrage genoemd) aan maatschappelijke transities. Impact betreft de ‘doorwerking van kennis gedurende het hele onderzoeksproces’. Beide termen lijken regelmatig inwisselend gebruikt te worden.³⁸ Vervolgens verbindt SIA impact met de kwaliteit van praktijkgericht onderzoek. Ze stelt dat doorlopende doorwerking onderdeel is van het kwaliteitsbegrip. SIA spreekt over de ‘combinatie van maatschappelijke impact en de aandacht voor methodologische robuustheid’.³⁹ Daarom wordt een ‘impactkader’ ontwikkeld, dat ingezet wordt om de kwaliteit en impact op stelselniveau te stimuleren. Dat kader gaat onder meer over doorwerking, profilering, samenstelling onderzoeksgroepen en samenwerking. ‘Samenwerking vergroot de impact van onderzoek in relatie tot de maatschappelijke uitdagingen’.⁴⁰ Impact wordt ook in verband met ondernemerschap gebracht. Tot slot wil SIA ‘beter in staat zijn om de impact van onze inzet zichtbaar te maken’, in monitoring en verantwoording op stelselniveau.

De VH heeft eveneens een aantal strategische documenten over impact uitgebracht. De koepelorganisatie van het hbo was er zelfs nog eerder bij dan SIA. Al in 2016 publiceerde de VH een meerjarenagenda met de titel *Onderzoek met impact*. Ook in dit document worden de woorden valorisatie, doorwerking en impact in één zin als synoniem gebruikt.⁴¹ Impact houdt dan verband met de vorming van tien (inmiddels ingeburgerde) centrale thema’s en met krachtenbundeling rond die thema’s. De strategische agenda verbindt dat vervolgens aan grote subsidieroutes zoals die van de NWA. Om meer impact te maken is meer overzicht en afstemming tussen hogescholen nodig, extra basisfinanciering van praktijkgericht onderzoek, meer aandacht voor impact in de rapportages (BKO) en meer aandacht voor communicatie en *open science*. Interessant is dat de VH ook benadrukt dat meer impact maken door hogescholen ook inspanning van werkvelden vraagt: hun betrokkenheid en investeringen moeten duurzamer zijn.

De VH bouwt in de volgende strategische agenda voor de periode 2021–2025 door op de ingezette koers, met een programma onder de titel *Praktijkgericht onderzoek als kennisversneller*. De VH ziet een ontwikkeling in de afgelopen decennia van ‘pionierende lectoren tot stevig verankerde en duurzame lectoraten met impact’.⁴² Impact heeft in deze strategische agenda ook te maken met de verbinding tussen het grens-overstijgende karakter van vraagstukken enerzijds en een regionale aanpak van die vraagstukken anderzijds. Door bijvoorbeeld SDG’s te vertalen naar regionale kennisecosystemen kunnen hogescholen impact maken. In deze beleidsperiode heeft de VH ook een position paper over ‘maatschappelijke impact en valorisatie’ gepubliceerd. De crux daarvan is het beter benutten van het onderzoek van hogescholen voor de transities waar onze samenleving voor staat. Het position paper

zet zich af tegen het 'transactionele model' van valorisatie en benadrukt het belang van cocreatie, om tot duurzame maatschappelijke impact te komen. Al tijdens het onderzoeksproces komt dus doorwerking tot stand. Het position paper kondigt de komst van een 'lerend impactsysteem' aan en ziet vier mogelijkheden om impact te vergroten: hbo moet onderdeel van innovatiesysteem zijn, financiering voor valorisatie, ondernemerschap ondersteunen en opschalen. Daarnaast wijst het position paper op het belang van 'impact developers', mensen die de expertise hebben om impact te vergroten: die ondersteunen bij valorisatie van kennis en goed netwerken kunnen ontwikkelen.⁴³

De nieuwste strategische agenda van de VH voor 2026–2030 *Praktijkgericht onderzoek als motor voor verandering* zet de ingezette koers verder door. De ambitie is om de impact richting 2040 verder te verstevigen, waarbij in een schielsprong van praktijkgericht onderzoek wordt voorzien. De VH benadrukt nu het belang van 'impact in beeld' door professionalisering van onderzoekscommunicatie. Impact moet zichtbaarder worden. Daarnaast moet de evaluatie- en rapportagesystematiek geprofessionaliseerd worden. Dat wil zeggen: goede gegevens over impact van onderzoek verzamelen en in kaart brengen. Rapportages richten zich nu nog te veel op de input en te weinig op de output en impact van onderzoek. De VH wil toe naar een 'landelijk geharmoniseerde systematiek' van impact in kaart brengen.⁴⁴

Met deze inzetten van SIA en de VH is de bezinning eigenlijk pas geopend. Net als bij de impactbeweging aan universiteiten valt ook hier op dat de ambivalenties van impact, zoals in paragraaf 2 geschetst, volledig buiten beeld blijven. Impact is hier louter positief. De manier waarop het hbo impact benadert verschilt ondertussen wel van die van universiteiten. In het hbo is impact nadrukkelijk niet enkel het lange termijn eindstation van onderzoek, maar staat het iteratieve proces voorop en wordt voortdurend benadrukt dat in de samenwerking met werkveld en onderwijs al gedurende het onderzoeksproces impact ontstaat. Wel deelt het hbo met het wo de focus op de communicatieve functie van impact, de wens tot het inzichtelijk maken van impact en ontwerpen van onderzoek vanuit impact (al loopt het hbo hierin voorop op het wo). Wat het hbo dan weer minder oppakt is de bezinning van typen impact die onderzoekers kunnen maken (de impactloopbaanpaden). Wo en hbo kunnen daarom goed van elkaar leren in hun beider zoektochten naar impact.

Ter afronding nog een observatie. Bezinning op impact is niet voorbehouden aan SIA en VH. De afgelopen jaren is ook op tal van hogescholen het gesprek over impact opgestart.⁴⁵ Sommige hogescholen hebben aparte lectoraten opgericht om te onderzoeken hoe impact maken eigenlijk werkt.⁴⁶ Daarnaast bezinnen ook andere instituten voor toegepast onderzoek zich op impact.⁴⁷ Verderop in dit paper komen twee publicaties uitvoeriger aan bod die tot inspirerende perspectieven leiden.

5. Kritische discussie over impact (in onderzoek)

De opmars van impact wordt vergezeld door kritische discussie over impact. Die discussie is lang niet altijd luid hoorbaar, staat vaak niet op de voorgrond, maar vangt zo nu en dan de aandacht. Vaker worden niet nader gearticuleerde gevoelens over het woord en de daarin besloten ambivalenties geuit. Deze paragraaf gaat hier nader op in, waarbij ik ook mijn eigen vermoedens verder articuleer. Ik begin met een poging om de aantrekkingskracht en het goede van impact onder woorden te brengen. Daarna ga ik in op de schaduwzijden die het impactdiscours heeft.

De aantrekkingskracht van impact

Wat de verkenning in dit paper tot dusver duidelijk maakt is dat de term impact momenteel sterke aantrekkingskracht heeft. Dat valt goed te begrijpen. Impact is duidelijk verbonden met en uiting van een verlangen, namelijk om geen nutteloos werk te doen, om niet zinloos bezig te zijn.⁴⁸ In de CHE-slogan *Impact voor jou en de ander* klinkt dat ook letterlijk door, want dan wordt dat toegelicht met de vraag 'Wil jij van betekenis zijn?'. Dit verlangen naar nuttig, zinvol en betekenisvol werk te doen is volstrekt legitiem, een diepe menselijke behoefte (al wordt die vooral in onze laatmoderne cultuur expliciet gethematiseerd).⁴⁹ Ook het verlangen dat dit werk langdurige, zichtbare impact maakt is een echo van een fundamenteel menselijke drijfveer. Hannah Arendt opent haar werk *De menselijke conditie* ermee: het verlangen van mensen naar 'bestendigheid', om iets te doen dat blijvend is.⁵⁰

Wat eveneens te waarderen valt is de maatschappelijke oriëntatie die impact vandaag de dag heeft.⁵¹ Dat kwam in voorgaande paragrafen nadrukkelijk naar voren: het woord impact wordt vaak voorafgegaan aan zoiets als 'maatschappelijke', dus het maken van maatschappelijke impact. Daarmee is impact gericht op het grotere geheel: het collectief of de publieke zaak. Impact maken is dan een kernachtige manier om te zeggen dat je iets goeds wil doen voor de samenleving, of een bepaald domein van de samenleving, en niet alleen voor jezelf. De temporele reikwijdte die met de term impact meekomt (systemische verandering op lange termijn) is bovendien een reactie op het gevoel van stilstand, aanmodderen, onmacht om vooruit te komen als samenleving. Het is daarmee een term die spreekt van ambitie.

De term impact speelt – iets meer uitzoomend – een belangrijke rol in de manier waarop maatschappelijke instellingen hun werk legitimeren. Impact wordt steeds nadrukkelijker de invalshoek om de legitimiteit van je organisatie te aannemelijk en aantoonbaar te maken. In de verzuiling gold pluriformiteit als legitimatie voor een maatschappelijke instelling: je bracht een bepaalde groep

mensen bijeen, rondom een bepaald ideaal en vanuit een bepaalde morele of levensbeschouwelijke gedrevenheid. De variëteit aan organisaties was een groot goed met het oog op een zo pluriform en daarmee zo rijk mogelijk palet, zodat elke maatschappelijke groep gerepresenteerd is.⁵² Dat ideaal is allang ingehaald door zaken als: professionaliteit, efficiëntie en marktconcurrentie. In het tijdperk van verzorgingsstaat en neoliberalisme werd legitimiteit bepaald door de mate waarin je aan formele standaarden kon voldoen en in de mate van efficiëntie: zakelijkheid als legitimerend criterium. En nu lijkt het opnieuw te kantelen: nu is de mate van impact van belang voor de legitimiteit van de instelling.⁵³ Wat draag je als organisatie nu werkelijk bij aan de samenleving, aan maatschappelijke doelen en waarden, en vooral: aan verandering die op allerlei terrein nodig is? Het gegeven dat we onze tijd steeds vaker als tijdperk van transitie beschouwen is hierin leidend: daarin draait het om fundamentele verandering en het in gang brengen van die verandering.⁵⁴

Problemen met impact

De aantrekkingskracht en het goede van impact is dat ze verbonden is met zaken zoals zingeving, maatschappelijke betrokkenheid en het bijdragen aan benodigde transitie. Dat zijn oriëntaties die normatief bezien het honoreren waard zijn. Daar kan je moeilijk op tegen zijn. Toch is het de vraag in hoeverre een concept als impact nu werkelijk helpt om juist deze punten te bevorderen. In de kern komen de bezwaren rond impactdenken hierop neer dat impact vaak benaderd wordt als beoogd uiteindelijk eindresultaat. Vanuit dat eindresultaat wordt vervolgens terug geredeneerd waardoor een ideaalbeeld van impact en de route daarnaartoe ontstaat. Lector Theo Niessen, die onderzoek doet naar impact in praktijkgericht onderzoek (en wiens visie op impact verderop meer uitvoerig aan bod komt) typeert deze benadering van impact als het ‘buitenkant-perspectief’ van impact.⁵⁵ Die benadering bestaat in wat Harry van Vliet (die hij citeert) het Standaard Logisch Model (SLM) heeft genoemd. Impact is daarmee het eindstation van een ordelijk en inzichtelijk stappenplan.⁵⁶

Dat SLM heeft de belofte van meetbaarheid en maakbaarheid in zich, waarbij onderzoekers in de subsidieaanvraag al trefzekere voorspellingen moeten doen over de effectiviteit van hun beoogde onderzoeksresultaten voor maatschappelijke verandering. Precies over die *meetbaarheid* en die *maakbaarheid* gaat de kritiek op impact. Daarachter komt nog een derde kritiek weg, die te maken heeft met de legitimerende functie van impact nastreven: namelijk dat onderzoek alleen van waarde is voor zover het die doelen bereikt. De zorg is dan dat impact uiteindelijk een teken van *nihilisme* is. Deze kritieken worden hieronder verder uitgediept. Daarbij maak ik ook uitstapjes naar reflecties vanuit artistiek onderzoek, wat helpt om de vreemdheid van denken over impact nog scherper in beeld te krijgen.

Kritiek 1: De meetbaarheid van impact

In de eerste plaats wordt kritiek geuit op de idee dat impact meetbaar is.⁵⁷ Het lectoraat Change Management van de Haagse Hogeschool gaat hierin voorop. Meer precies gezegd: het vermoeden en de zorg is dat impact onderdeel wordt of een uitbreiding is van het al langer bestaande discours van meetbaarheid van onderzoeksresultaten. Je moet dan niet alleen je input (financiering) laten zien, en ook niet alleen de output (projecten, publicaties), maar ook wat het effect daarvan is, wat het in beweging heeft gezet. In de woorden van Marjolein Zwakman: 'of je even wilt specificeren waar precies je impact gaat maken, bij wie, hoe groot de impact is uiteraard en hoe we, heel belangrijk, de impact kunnen verduurzamen. Ik blijf dat een armoedige kijk op impact vinden.'

Op dat meetbaarheidsdiscours is al langer veel kritiek, binnen en buiten de wereld van (praktijkgericht)onderzoek.⁵⁸ Lector Jacco van Uden geeft aan deze frustratie over impact en meetbaarheid stem in een blog.⁵⁹ Volgens hem is het merkwaardige aan impact 'dat iedereen – maar dan ook echt iedereen – erkent dat dat hele meetdiscours aan alle kanten rammelt.' Iedereen weet dat 'niet alles wat je kunt meten iets zegt over impact, en niet alle impact kun je meten.' Net als met neoliberalisme, constateert hij: niemand is er fan van, maar toch komen we er niet vanaf. De angel zit voor Van Uden, zo constateer ik, dus in het *meten*, en de aanjager daarvan is volgens hem de 'verantwoording', want 'Zelfs als wij zelf niet al te veel waarde hechten aan cijfers is er altijd nog 'de ander' die toch iets van communiceerbaar bewijs wil zien. Want die heeft ook weer wat uit te leggen, en cijfers laten zich nu eenmaal lekker aggregeren.' Het probleem van de getallen is dat ze impact ontdoen 'van al het leven waar we nu juist zicht op proberen te krijgen.' De getallen dekken de lading niet, maar kunnen 'hoogstens het gebied aanwijzen waar de impact zou plaats zou kunnen vinden.'⁶⁰

Deze reflectie op meetbaarheid en impact laat zich gemakkelijk uitbreiden. Zo zijn er projecten waarvan je nooit zult weten of ze impact hebben, of soms pas na heel lange tijd. Die lange termijnfocus en voorzichtigheid met toeschrijven van specifiek onderzoek aan maatschappelijke verandering benadrukte ook de KNAW in zijn advies over impact. Daarnaast vermoed ik dat er beroepsgroepen zijn waarvan de aard van het werk het niet goed toelaat om de impact te meten, waarin zoiets geheel ongepast zou zijn. Ik denk dat dit voor heel wat relationele beroepen waarvoor de CHE opleidt en onderzoek doet, het geval is.⁶¹ En zelfs als het wel meetbaar is, blijft de vraag: met welk tijdsperspectief wil je de impact meten? Impact maken vraagt om geduld, om in vertrouwen iets beginnen, terwijl resultaat pas veel later zichtbaar wordt. Of andersom: impact kan er kortstondig zijn (media-aandacht), maar op de lange baan weinig uitrichten of juist het tegendeel.⁶² Kortom, het aantoonbaar willen maken van impact door het te meten, te registreren, roept grote vragen op.

Excurs: artistiek onderzoek

Artistiek onderzoeker Marjolein Zwakman duikt verder in de problematiek van het meetbaar maken van impact. Artistiek onderzoek wil met het 'nu' werken, waarbij wat er daarna gebeurt 'ongrijpbaar' blijft.¹ Dat is inherent aan artistiek onderzoek. 'Vanuit mijn werkwijze als performancekunstenaar treedt daarin een paradox op; enerzijds wil ik werken met de kracht van wat er in het NU in het moment tussen en in mensen kan gebeuren. Anderzijds zie ik dat ongrijpbaar blijft hoe deze ontdekkingen en geraaktheden uit dat specifieke moment voort kunnen leven als het moment voorbij en de context weg is.' Je kunt dan wel benoemen dat er 'iets' is gebeurd, maar veel aantoonbaarder wordt het niet.

Dit bracht Zwakman tot de ontdekking dat haar 'kracht specifiek zit in het openen van mensen om op een andere manier naar het bestaande te kijken. Geraakt te worden en daarmee te voelen wat wezenlijk voor je is en dit te integreren in je werk. (...) Inmiddels weet ik dat mijn specifieke kunstenaarschap inderdaad past bij het proces van openbreken en innerlijke zaadjes planten; meer dan bij het 'in de vorm gieten'. Dus eerder in de beginfase van verandering dan aan het einde. Om als het ware de vruchtbare grond te maken. Het kennen van je eigen werking als kunstenaar en welke plek jou past in relatie tot een opdracht, helpt om tot een betekenisvolle samenwerking te komen voor zowel opdrachtgever als kunstenaar.'

Onderzoek en interventies die te maken hebben met 'verlangen naar alternatieven' gaan voor een belangrijk deel over 'hoe mensen aangeraakt worden en wat er tussen mensen kan gebeuren vanuit die geraaktheid.' Daarbij is korte en lange termijn van belang. 'Op korte termijn toont dit zich bijvoorbeeld in gefrustreerde momenten, verhelderende ervaringen, onbegrip, mooie gesprekken, onaffe pogingen, verrassende persoonlijke initiatieven' en de 'bewegingen en initiatieven die daar vervolgens uit kunnen ontstaan, krijgen wellicht pas veel later uitdrukking in concrete vormen in de organisatie.'

Kritiek 2: De maakbaarheid van impact

De kritiek op de illusie van meetbaarheid van impact is fors, maar gaat in zekere zin nog slechts over de 'oppervlakte'. Een stap verder gaat de kritiek op de maakbaarheid van impact. Die kritiek gaat over het proces van het impact *maken* zelf. Impact wordt vaak als scheppende activiteit voorgesteld, waar met behulp van doelen en middelen, met behulp van grondstoffen en instrumenten niet alleen 'iets' tot stand wordt gebracht, maar ook de beoogde uitwerking wordt gecreëerd. Met andere woorden, het ambitieniveau en de reikwijdte van het makend vermogen worden in het impactdenken opgerekt.

Impact is weer een trede ambitieuzer en verstrekkender dan output en outcome (zie paragraaf 3 over de impactfocus van NWO). Natuurlijk is niet elk menselijk maken, elke creatieve activiteit of interventie te bestempelen als maakbaarheidsdenken, bovendien is maakbaarheidsdenken niet altijd en overal problematisch. Toch is het hier de ronkende taal van impact die de sfeer van maakbaarheid oproept. De vraag is waar het precies problematisch of grotesk wordt. Ik zie een paar issues.

Ten eerste in de aanname dat impact een kwestie van maken is. Het veronderstelt dat de onderzoeker hier grip op heeft of zelfs regie op kan voeren, terwijl dat werkelijk te betwijfelen valt. De mate waarin de impact van onderzoek te beheersen valt, lijkt mij uiterst beperkt, zelfs als je veel projectgeld hebt om daarin te investeren. Mijns inziens heeft impact evengoed te maken met iets dat ons *overkomt*: noem het toeval of geluk, of een geschenk. Wanneer ik naar mijn eigen projecten kijk, is dat vaak mijn ervaring: dat de doorwerking soms uit een hoek komt waar ik het niet had gezocht. En andersom, daar waar ik het probeerde te 'maken' het vaak juist niet lukte. In de oorspronkelijke betekenis had impact ook dit besef van dat je iets overkomt: denk aan de komeetinslag. Dat besef moet niet uit het oog verloren worden. Marjolein Zwakman spreekt daarom over de 'ongrijpbaarheid' van impact. In haar artistiek onderzoek noemt zij de ongrijpbaarheid van doorwerking zelfs een wezenlijk kenmerk van impact.⁶³

Een tweede problematische dimensie van het maakbaarheidsdenken rond impact zit in het instrumentele karakter ervan. Als impact het uiteindelijke doel is, dan wordt alles wat daaraan voorafgaat een middel. Het hele onderzoek zelf wordt per definitie instrumenteel. Dit heeft meerdere gevolgen. Ik bespreek nu het gevaar van *geweld* dat erin meekomt. In de volgende paragraaf volgt het probleem van nihilisme. Wie instrumenteel handelt, werkt met gereedschappen, en daaraan kleeft altijd het gevaar van geweld. Dat risico zie ik ook bij impactdenken: dat zit zelfs letterlijk in de Engelse taal: '*to hit something with great force*'. Het 'inslaan' in de Latijnse betekenis, maar ook het inslaan van de komeet heeft iets gewelddadigs, iets agressiefs. Dat kan soms functioneel zijn, maar ook heel ongepast of gevaarlijk. Zaken die grote impact hebben, hebben (daar komt het tijdsaspect weer) vaak ook lange doorwerking. De vraag is maar of we die termijn van impact echt kunnen overzien, of dat een poging om op die lange termijn iets te willen 'inslaan' grotesk is en in zijn tegendeel omslaat.⁶⁴

In dit instrumentele en potentieel gewelddadige karakter van het 'maken' van impact zit een visie op werk verborgen die volgens mij nauwelijks compatibel is met de manier waarop wij vanuit ons onderzoeksprofiel *De kracht van relaties* en het daarin gearticuleerde relationele mensbeeld naar het werk in 'relationele beroepen' kijken. Het punt is dit: bij het maken van impact (qua terminologie van het inslaan) gaat het om het ene object dat het andere object raakt (passief) of het subject dat met een object zoals een gereedschap een ander object raakt. Het gaat bij impact maken dus om object-object relaties of om subject-object relaties. Het gaat om de interactie tussen twee willoze dingen, of

tussen een persoon met een wil en een object zonder wil. En het gaat in al die gevallen om het achterlaten van een fysieke imprint, een concreet fysieke afdruk. Dit is eigen aan de wereld van de *homo faber*, de mens als maker van producten, als werker met gereedschappen. Maar zo uitgedrukt is het vocabulaire dat radicaal vervreemdend aanvoelt voor relationele beroepen, voor mens-mens-relaties, voor personen met een eigen wil die elkaar treffen. Bij relationele beroepen gaat eerder om 'handelen en spreken' (om in het vocabulaire van de al genoemde Hannah Arendt te blijven), om interacties die open en onvoorspelbaar zijn en niet geïnstrumentaliseerd mogen worden. Dus hoeveel aan relationeel wezensvreemd vocabulaire willen we in het onderzoek rond de kracht van relaties inbrengen? Dat is voor mij een cruciaal onderbuikgevoel rond het vocabulaire van impact: de ongepastheid ervan.

Excurs: artistiek onderzoek

De crux voor Marjolein Zwakman is 'vruchtbare grond creëren'.¹ Als kunstenaar kan ze dingen maken en daar reflecteert ze ook op: 'Tegelijkertijd zie ik ook dat deze kwaliteit 'er iets van maken' een gevaar in zich draagt. Het scheppingsproces vraagt om een ontvankelijke houding, zodat er 'iets kan gebeuren'. Als je er te snel 'iets van gaat maken', kan dit de ontvankelijkheid en ruimte voor 'wat er wil gebeuren' verkleinen.' Dit spanningsveld is er ook rond impact. Ze omschrijft de standaardbeelden van impact: 'Als ik aan beelden van impactmetingen denk (wat was de uitwerking, de invloed, het effect) en dit google verschijnen er helderkleurige staafdiagrammen waarin data zijn verwerkt tot overzichtelijke eenheden. Met zo'n fijne legenda waarin die eenheden in gekleurde blokjes uitgelegd worden en daarna terug te zien zijn in de diagrammen, ik herken daarin de neiging om impact voor te stellen als een 'ding', een grijpbare vorm, zodat je er 'er iets van maken' in een beeld, een inscenering.' De keerzijde is dat hier iets buiten beeld verdwijnt. 'Maar als we 'impact' puur begrijpen als iets echts, 'hards', een 'ding', blijft alles wat niet uit te drukken is als een 'ding' onzichtbaar. Alleen dat wat wel 'hard te maken is' raakt verder geïnstitutionaliseerd in plannen, beoordelingskaders, regels en procedures'.¹

Kritiek 3: Het nihilisme van impact

Een derde kritiek op impact heeft eveneens met het instrumentele karakter van impactdenken, namelijk het zoeken van de legitimiteit van (praktijkgericht) onderzoek en werk buiten de activiteit van het onderzoek zelf. Bestuurskundige Bram Verhulst heeft dat in een discussie over de impact van bestuurskundig onderzoek (een vanouds sterk aan de beroepspraktijk verbonden discipline) gearticuleerd.⁶⁵ Inzet van zijn stuk is dat de term allesbehalve neutraal is, maar onderdeel is van een neoliberale ideologie. In de vraag naar impact wordt aldus Verhulst de *zin* van een discipline verplaatst naar iets wat daarbuiten ligt. 'Het betekent namelijk iets om de zin van een discipline op te vatten als de 'impact' die zij buiten de discipline zelf heeft. De zin van de bestuurskunde en het praktisch nut ervan zouden hierbij aan elkaar gelijk staan. (...) Het veronderstelt dat de bestuurskunde op zichzelf, als zodanig, geen eigen zin heeft. De zin van de bestuurskunde is wat zij elders teweegbrengt.'⁶⁶ Met andere woorden, het perspectief van impact bekijkt een discipline alleen vanuit zijn extrinsieke waarde. Hij vraagt zich af: kunnen we nog in het vizier houden dat een vakgebied ook een intrinsieke waarde heeft, 'en dus op zichzelf de moeite waard is'?

In het vervolg van zijn essay onderzoekt Verhulst vooral waarom we ons de vraag naar impact stellen. Hij schetst de 'hoogspanning' waaronder disciplines staan: het binnenhalen van beurzen en studenten is centraal komen te staan. Het succes daarvan is bepalend geworden voor het bestaansrecht van disciplines. Afschaffing ligt steeds vaker op de loer. In het verlengde hiervan is productiviteit steeds vaker het criterium geworden om dat bestaansrecht aan af te meten. 'We mogen daar op persoonlijk vlak niet in geloven, maar wie wil aantonen dat de eigen discipline of het eigen werk écht wel goed is, kan maar beter met iets *dashboard*-achtigs aankomen.'⁶⁷ De consequentie is dat het zicht op de kerntaken steeds verder vertroebelt, aldus Verhulst. Er hangt daarmee een schaduw boven de vraag naar impact en die is door de universitaire cultuur zelf geschapen, want een gevolg van de manier waarop de academische structuur is vormgegeven: als toneel van markt en strijd. Het is een vorm van sturing die ze mede zelf georganiseerd heeft. En ja, dan is op een gegeven moment vanzelf de vraag 'of onze productie nog wel reële waarde, zin of 'impact' heeft.'

Waarom de zaak niet omkeren? Zo vraagt Verhulst. We kunnen ook uitgaan van het gegeven dat wij allang weten dat bestuurskundigen belangrijk werk doen. We moeten dan opnieuw inzien dat de discipline 'voor een intrinsiek waardevolle en tegelijk intrinsiek maatschappelijke taak' staat. Om met enig gevoel voor dramatiek te vervolgen: 'wie niet inziet waarom het openbaar bestuur onderzocht zou moeten worden, die leeft net zo lief in een totalitaire staat als onder een democratisch bestuur.'⁶⁸ Verhulst pleit ervoor om niet in een 'there is no alternative'-redenering mee te gaan: we kunnen de boel anders organiseren. We moeten dan wel onder ogen komen dat we de huidige werkwijze 'geïnternaliseerd' hebben en daarin spelen dieperliggende culturele veronderstellingen een rol die hij

vangt onder de noemer 'nihilisme'. 'Eigenlijk is een academische discipline onzinnig, waardeloos en irrelevant totdat het tegendeel is bewezen.'⁶⁹ Dit is een 'diep nihilisme' dat aan impactdenken ten grondslag ligt en de weg voor kwantificering en bureaucratisering heeft aangelegd, aldus Verhulst.

Hoe kan het dan anders? Hij pleit voor de ontwikkeling van een 'bindweefsel, een gedeeld doel om gezamenlijk aan bij te dragen.' Dat valt te ontdekken door 'bezinning op de bedoeling van de bestuurskundige of anderszins academische praktijk'. Het werk van filosoof Alasdair MacIntyre is dan zijn inspiratiebron. In diens werk staat – tegenover het nihilisme – de gedachte van 'intrinsiek waardevolle praktijken' centraal, waarin de waarde, zin en betekenis vanzelfsprekend zijn 'omdat ze iets goeds realiseren of verwerkelijken dat in die praktijk besloten ligt.'⁷⁰ Deze omkering in denken is volgens Verhulst nodig om werkelijk te ontkomen aan de heersende denkwijze en de strijd om het academisch bestaan. Tegelijkertijd voelen we ons dan onderdeel van en verantwoordelijk voor het grotere geheel. Dan kunnen we echt bijdragen aan het gemeenschappelijk goede, betoogt hij. 'Hier spreekt niet voor ons wat we kunnen produceren en waar we bewijs voor kunnen afleveren, maar wat we praktiseren – hoe we handelen, en op basis waarvan.'⁷¹

De vraag moet dus niet zijn hoe we impact maken, aldus Verhulst, maar: 'wat is de bedoeling van onze gezamenlijke academische praktijk en hoe kunnen we die verwezenlijken?' En ja, daarop bestaan meerdere antwoorden. Hij benadrukt de meervoudigheid van (denken over) een discipline: onderwijs en onderzoek, theorie en publiek debat. En natuurlijk hoort tonen wat je te bieden hebt erbij. 'De bestuurskunde heeft dus niets te bewijzen, maar alles waar te maken.'⁷²

Tussenbalans

Terwijl de term impact wordt ingezet om de wereld rijker te maken (door verder te kijken dan output & outcome alleen) zou het zomaar kunnen zijn dat onbedoeld de wereld er armer van wordt. Deze paragraaf waarin kritiek op impact is gearticuleerd, laat zien dat in impactdenken het gevaar schuilt van een fundamentele reductie van de werkelijkheid (en dus ook van onderzoek doen). Het risico van impactdenken is reductie op het zichtbare, tastbare (meetbaarheid), op wat we kunnen beheersen (maakbaarheid) en wordt gedreven door een drang tot bevestiging van nuttigheid vanuit extern perspectief (nihilisme). Zo beschouwd is er met impact weinig nieuws onder de zon, maar is het slechts een uitbreiding van bestaande dominante cultuurpatronen. Met als potentieel gevolg dezelfde problemen die we allang kennen: het verwaarlozen van het niet-zichtbare, het ongrijpbare, het mysterieuze, het toevallige, het in-zichzelf-waardevolle. Als dat is wat impact behelst, halen we een Paard van Troje in huis.

6. Een dynamisch–relationele benadering van impact

Toch is met kritische reflectie op de taal van impact de zaak niet af. Allereerst omdat, hoe kritisch we ook kunnen zijn, de term voorlopig nog wel een prominente rol zal blijven spelen in praktijkgericht onderzoek. We zullen ons er dus toe moeten verhouden, of we dat nu leuk vinden of niet. Maar er is nog een reden dat we er met kritiek alleen niet vanaf komen: ook het denken over impact ontwikkelt zich door, juist als antwoord op bovengenoemde kritieken. Het lijkt mogelijk om impact substantieel anders te benaderen, waardoor de issues van meetbaarheid, maakbaarheid en nihilisme omzeild dan wel verzacht worden. Een eerste route om impact van zijn simplistische want lineaire benadering (het SLM) te ontdoen is door een veel rijker conceptueel en praktisch instrumentarium over impact te ontwikkelen. Dat doet Harry van Vliet, door te focussen op het begrip ‘doorwerking’ met veel genuanceerder perspectief op het aantonen, beoordelen en organiseren daarvan. Enerzijds bekritiseert hij het impactdenken hiermee fundamenteel, terwijl hij tegelijkertijd een rijker systeem ernaast bouwt.⁷³ Een tweede route gooit het over een heel andere boeg en focust niet op een beter systeem voor impact, maar zet het interactieproces van impact maken centraal. Dat perspectief verken ik hier verder, omdat ik hier aansluiting vermoed met het CHE-onderzoeksprofiel *De kracht van relaties*.⁷⁴

De kunst van het verbinden

In paragraaf 4 over impact in praktijkgericht onderzoek, noemde ik al dat SIA impact en doorwerking soms door elkaar heen gebruikt en dat impact niet alleen over de uitkomst maar ook over proces gaat. Het Rathenau Instituut en Fontys hebben samen verkend hoe impact (of ‘doorwerking’ zoals het rapport dit ook noemt) als proces er nu eigenlijk uitziet. Dat resulteerde in het rapport *De kunst van het verbinden* (2023), waarin de onderzoekers de variëteit in soorten doorwerking en de mechanismen die doorwerking bevorderen in kaart brengen.

In de eerste plaats benadrukt dit rapport dat doorwerking een veelzijdig fenomeen is. Doorwerking (of impact) gaat over ‘de effecten van onderzoek, zowel in het proces als de resultaten, die voor belanghebbenden van waarde zijn en in interactie met omgevingsfactoren tot verandering leiden.’⁷⁵ *Doorwerking als resultaat* kan via uiteenlopende ‘kennisdragers’ plaatsvinden: via een fysiek product als een boek, een meer abstract product als een methode of module, maar ook via personen die zelf drager van doorwerking worden. Ook het opstarten van een nieuw project kan doorwerking zijn. Als deel van innovatie kan doorwerking in een eindproduct zitten, maar ook in de oplevering van een

halffabricaat. *Doorwerking qua proces* heeft te maken met samenwerking en netwerkvorming. Het 'uitbreiden, veranderen of verstevigen' van netwerken is daarom een belangrijke doorwerking van onderzoek. Daarbij worden de bekende velden van kennisdomein, onderwijs en beroepspraktijk genoemd, waarbij opgemerkt wordt dat projecten zich vaak niet beperken tot één beroepsdomein of sector. Het rapport reikt zelfs nog wat verder, door de aandacht te vestigen op de achterliggende of onderliggende maatschappelijke waarde. Werkvelden zijn praktijken die ten dienste staan van grotere idealen en waarden zoals gezondheid, biodiversiteit, enzovoorts, en 'bewustwording van deze diverse maatschappelijke vraagstukken in het werkveld of het publiek blijkt vaak een belangrijke doorwerking.'⁷⁶ Het rapport pleit daarom voor een 'fijnmazig' perspectief op doorwerking, want 'een dergelijk complex verschijnsel laat zich niet vangen in simpele modellen en vraagt daarom om een andere aanpak: niet het platslaan, maar juist het willen zien en erkennen van de diversiteit.'⁷⁷

In de tweede plaats identificeert het rapport 'verbinding' als cruciaal mechanisme voor doorwerking van onderzoek. Dat werkt het rapport uit aan de hand van de Actor Network Theorie (ANT), een denkraam dat helpt 'om grip te krijgen op complexe dynamieken rond kennis, innovatie en samenleving, ook op de maatschappelijke impact van wetenschappelijk onderzoek.'⁷⁸ ANT nodigt uit om doorwerking te benaderen als 'verbindingen tussen verschillende mensen, organisaties en objecten'.⁷⁹ ANT benadert verschijnselen en relaties niet als actief subject versus passief object, maar kent ook aan niet-menselijke actoren agency toe. 'Zowel mensen als niet-menselijke actoren kunnen een schakel vormen in een actor-netwerk'.⁸⁰ Toegepast op doorwerking van onderzoek betekent dit dat je kijkt naar 'uiteenlopende verbindingen die mensen en dingen met elkaar aangaan tijdens de ontwikkeling, verspreiding en toepassing van kennis.'⁸¹ Succesvol praktijkgericht onderzoek betekent in dit perspectief of het onderzoek 'erin slaagt een hele reeks elementen (mensen, dingen, concepten) te verbinden in een netwerk.'⁸² Kortom, ANT kijkt dus naar de verbindingen die richting en invulling geven aan doorwerking.

Het rapport identificeert vervolgens vijf soorten verbindingen die duidelijk maken dat doorwerking een complex samenspel is: (1) verbinding tussen onderzoekers en werkveldpartners, (2) verbinding met een bredere maatschappelijke beweging, (3) verbinding met collega-onderzoekers en het kennisdomein, (4) verbinding met het onderwijs en (5) verbinding met de sociale context. De verbindingen 1, 3 en 4 zijn inmiddels welbekend: doorwerking naar werkveld, kennisdomein en onderwijs staat centraal in onze werkagenda. Interessant zijn hier de verbindingen 2 en 5. Verbinding van het onderzoek met de bredere sociale context (5) is van belang om resultaten goed te laten 'landen'. Dat gaat over inbedding en aansluiting. We onderzoeken immers 'taaie' vraagstukken waar de samenleving mee worstelt. Om hen verder te helpen is goede aansluiting tussen interventies in het onderzoek en de samenleving nodig. Burgers maken van die context ook onderdeel uit. 'Door hen intensief te betrekken

bij het ontwerp en de uitvoering van het onderzoek is de kans groter dat de uitkomsten aansluiten bij de leefwereld en daarmee ook dat het project daadwerkelijk doorwerking genereert.⁸³ Dat pleit voor wat wij aan de CHE een 'relationele aanpak' noemen.⁸⁴ Werken in verbinding met bredere maatschappelijke bewegingen (2) gaat over jezelf als onderzoeker onderdeel weten van een groter gebeuren. Een dergelijke verbinding heeft in termen van doorwerking iets ongrijpbaars, aldus het rapport. Als onderdeel van zo'n beweging is doorwerking van onderzoek nauwelijks te isoleren van andere activiteiten van zo'n beweging. Onderzoek is dan een 'beïnvloedende factor in bewegingen' (...) 'maar nooit de enige'.⁸⁵ Onderzoek is zelf ook van die beweging afhankelijk. Hier gaat het over invloed, niet over controle. De uitdaging is hier om 'een goede positie binnen de beweging in te nemen', dan ontstaan 'betekenisvolle verbindingen' om optimaal doorwerking te realiseren. Lange programmatische lijnen zijn daarom belangrijk.⁸⁶

In de derde plaats (naast de veelzijdigheid en verbinding als mechanisme van doorwerking) benadrukt het rapport dat doorwerking ook te maken heeft met 'onverwachte en ongeplande interventies die ontstaan door een goede timing en een zekere alertheid, hetgeen wij hier *kairos* noemen.'⁸⁷ Kairos 'refereert aan het grijpen of benutten van de juiste kans of gelegenheid, die zich voordoet dankzij concentratie, alertheid en de bestudering van de specifieke context.'⁸⁸ Het gaat hier om de kunst om op het juist moment te kunnen handelen. Een alerte houding voor het onverwachte moet vervolgens gepaard gaan met een 'houding waarin aspecten van ondernemendheid en bevologenheid belangrijk zijn.'⁸⁹ Denken in kansen en ruimte maken voor toevallige ontmoetingen kunnen cruciaal zijn in de dynamiek van doorwerking. Improvisatie, snel schakelen, initiatief en een open blik worden daarbij als belangrijke kwaliteiten genoemd. Het rapport benadrukt vervolgens de relatie tussen de alerte houding en de kwaliteit van de verbindingen: de mogelijkheid voor kairos neemt toe naarmate de verbindingen op orde zijn, 'dan komen er meer opportune gelegenheden voorbij en is het gemakkelijker om voorbijkomende kansen op waarde te schatten.'⁹⁰

De kunst van verbinden concludeert dat er geen 'silver bullet' voor doorwerking bestaat. Er zijn veel wegen die naar Rome leiden. Tot slot geeft het enkele waarschuwingen mee. Een korte looptijd (twee jaar) biedt 'te weinig tijd om expliciete aandacht te besteden aan het vergroten van de doorwerking nadat de belangrijkste inzichten boven tafel zijn gekomen'.⁹¹ Het strikt hanteren van een onderzoeksplan kan ook tegen je werken, afwijken bij onvoorziene dingen kan belangrijk zijn in de doorwerking. Je moet ook je weg vinden in diversiteit van belangen. 'Om doorwerking te genereren is geloofwaardigheid belangrijker dan onafhankelijkheid.'⁹² En een lijstje met indicatoren is niet te geven en dat is ook niet wenselijk; er moet ook altijd 'enige ruimte (...) blijven voor het ongrijpbare'.⁹³

Excurs: organisatiekundig onderzoek met impact

CHE-collega en associate lector Jan Willem Nuis publiceerde in 2025 *Hocus Pocus?*

Organisatieproblemen ontrafelen, duurzaam impact maken. Het is een boek dat studenten helpt om organisatievraagstukken impactgericht te benaderen. Ook hij schetst de ‘magische status’ die de term inmiddels heeft en zoekt daarin zijn eigen weg. Impact gaat voor hem over het tot stand brengen van ‘merkbare verandering’ in een organisatie, in het doen, denken en voelen van mensen. Dit vereist volgens Nuis niet alleen van buiten naar organisaties te kijken, maar zeker ook van binnenuit. Je moet daar zijn ‘waar mensen hun werk doen, waar ze betekenis ontwikkelen en perspectieven (...) hebben op het probleem en de mogelijke oplossingen.’¹ Impact komt tot stand door ‘gezamenlijk ontwikkelde kennis’, waarbij de onderzoeker de organisatie ingaat. Hij vertaalt dit vervolgens in het principe ‘Be present’, want ‘zonder aanwezigheid geen impact’.¹

Dit perspectief klinkt verwant aan *De kunst van het verbinden*. De focus op het merkbare is een mooie correctie op het meetbare. Toch houdt het boek mijns inziens een zweem van maakbaarheidsdenken, in elk geval in de communicatie, bijvoorbeeld door verderop studenten te laten nadenken over waarom zij met hun onderzoek impact zouden hebben. Het blijft uiteindelijk ook dicht bij de NWO-benadering door te denken vanuit de *Theory of Change* en op de kleine schaal van het individuele project de impact te benaderen (waar de KNAW en ook Harry van Vliet terughoudend in zijn). Nuis spreekt ook van een ‘impactformule’: ‘impact = deliverables x veranderinterventies x onderzoek x projectinrichting x positionering.’¹ De claims zouden voor mij voorzichtiger mogen, subtieler en met meer oog voor al de andere (f)actoren die bijdragen aan doorwerking en impact.

Respons-abiliteit

In het verlengde hiervan staat het werk van Fontys-lector Theo Niessen, die in 2025 een lectorale rede hield met de titel *Impact als respons-abiliteit*, waarin hij eveneens op zoek is naar een andere en meer realistische benadering van impact. Dat noemt Niessen het ‘binnenkant-perspectief’ van impact, waarin het niet gaat om impact ‘als iets dat je eenmalig vastlegt, maar als iets dat zich steeds opnieuw ontvouwt in de wisselwerking tussen mensen, ideeën en praktijken.’⁹⁴ Impact is iets dat ontstaat in interactie, door impact als voortdurend proces te zien, als relationeel fenomeen. Daarmee bevrijdt hij impact van de idee dat het een meetbare uitkomst is die op zichzelf staat en wil hij een visie op impact articuleren die draait om het ‘loslaten van bepaalde (maakbaarheids)aannames die in het meer klassieke impactdenken centraal staan.’⁹⁵ Hij stelt dus voor om radicaal anders over impact te denken,

niet als iets dat je nastreeft, maar als iets dat 'onderdeel is van onze natuurlijke respons-abiliteit'.⁹⁶ Zijn denklijn pak ik hier wat verder uit.

Niessen stelt dat we impact niet als 'generieke norm' moeten zien, niet als iets dat een historieloze wetmatigheid is waaraan we gewoon te voldoen hebben, maar juist moeten benaderen als een sociale constructie die door ons dagelijks handelen 'steeds opnieuw bevestigd, herhaald en zo in stand gehouden wordt'.⁹⁷ Op die manier vindt impact zijn weg in plannen, beoordelingskaders en procedures (institutionalisering) en doet het zich aan ons voor als iets 'hards', iets 'echts', terwijl het uiteindelijk slechts sociale constructie is. Daar krijgen we opnieuw zicht op door naar de binnenkant van impact te kijken, hoe we dat 'produceren'. Dan gaat het over de 'directe, geleefde interacties van betrokkenen in een onderzoeksproces' dat een 'responsief proces dat betekenis geeft en voortdurend vorm krijgt in gesprekken, ervaringen en relationele dynamieken'.⁹⁸ Niessen maakt dus de beweging van impact als 'genormaliseerd, onbetwistbaar en universeel beoordelingscriterium' naar een multi-interpretabel begrip, op zoek naar hoe impact in 'betekenisvolle interacties' fungeert.⁹⁹

Het binnenkant-perspectief van impact gaat dus over kruisbestuivingen tussen mensen en de emoties en betekenissen die daarin aanwezig zijn. Dit maakt volgens Niessen de onderzoeker onderdeel van de dagelijkse praktijk, hij staat er niet buiten/tegenover. Traditionele onderscheiden vervagen hierdoor. 'De onderzoeker is geen buitenstaander die kennis 'brengt', maar wordt onderdeel van een steeds veranderend web van interacties en relaties waarin nieuwe inzichten, betekenisgevingen en praktijken ontstaan'.¹⁰⁰ Voor Niessen is impact dus geen kennisstroom van onderzoeker naar praktijk, maar proces van ideeën, betekenisgevingen, en werkwijzen tussen onderzoeker en praktijk. 'Dit vraagt om een horizon die niet uitsluitend gericht is op het meten van impact als een extern objectiveerbaar effect, maar op het onderzoeken van die dagelijkse interactie- en betekenisgevende dynamieken (...)'.¹⁰¹ Daarbij benadrukt hij: je kunt goede opzetten en methoden van onderzoek hebben, 'maar dat wat er concreet gebeurt – en dus wat de 'impact' van het onderzoek bepaalt – hangt vooral af van de relaties en onderlinge verhoudingen die zich gedurende het onderzoek uitkristalliseren'.¹⁰² Daarom spreekt Niessen van *respons-abiliteit*. Respons-abiliteit staat voor de verschuiving in denken van de klassieke 'impactmodus' naar de benadering vanuit interactiedynamieken. 'Mensen reageren voortdurend op elkaar ('responses') en geven in die wisselwerking gezamenlijk betekenis. Deze 'abiliteit' verwijst naar een andere manier van waarnemen – een perspectief dat niet alleen invloed heeft op hoe onderzoek wordt benaderd, maar ook op hoe je als onderzoeker je eigen rol begrijpt en invult'.¹⁰³

Vanuit het binnenkant-perspectief is het mensbeeld van impact niet doelrationeel, maar 'relationeel, responsief en betekenisgericht. Het benadrukt dat mensen niet primair handelen vanuit berekende doelgerichtheid, maar vanuit relaties, intuïties, emoties, en gedeelde betekenissen die in

samenspel tot stand komen.¹⁰⁴ In klassieke methodenboeken zit impact in het hoofdstuk 'evalueren en adviseren', maar in het binnenkant-perspectief dus niet. Dan gebeurt het voortdurend in interacties. Impact is er ook als onderzoekers er niet zijn en gebeurt ook deels buiten het blikveld van de onderzoekers. 'Het lijkt ook zelfordenend van karakter te zijn.'¹⁰⁵ Je kunt het dus ook niet eenzijdig managen of sturen, het is niet lineair. Daarin verschilt het van klassiek impactdenken.

Volgens Niessen vullen beide benaderingen van impact (buitenkant/SLM en binnenkant) elkaar aan.¹⁰⁶ Een vooraf bedachte impact geeft mogelijk richting en inspiratie aan het onderzoek. 'Waar het SLM en de onderzoekscyclus helpen om structuur en richting aan te brengen, verschaft het binnenkant-perspectief de taal en concepten om inzicht te krijgen hoe impact zich ontwikkelt in de alledaagse praktijk. Dit heeft gevolg voor hoe we impact onderzoeken.'¹⁰⁷ Dan is aandacht voor onzekerheid, improvisatie en 'de eigen logica van het proces zelf' nodig.¹⁰⁸ Bovendien hoeft impact niet altijd een zichtbare transformatie te betekenen, maar kan het zich ook uiten in 'subtiële processen zoals onzekerheid, aarzeling of de manier waarop een opmerking blijft resoneren in latere gesprekken.'¹⁰⁹

Excurs: artistiek onderzoek

Impact gaat niet over wat je doet, maar wat je teweegbrengt, aldus Marjolein Zwakman meer recent. Hoewel ze ambivalent is over impactdenken, vind ze de vraag naar impact ook logisch.¹ Praktijkgericht onderzoek heeft grote verantwoordelijkheid om impact te maken voor transities in de samenleving. 'Dat is immers ook wat dit type onderzoek als belofte heeft: het moet bijdragen aan het oplossen en verrijken van concrete problemen in concrete praktijken.' Het zit dus ingebakken in praktijkgericht onderzoek. En ja, er zijn vraagstukken waarin effect van onderzoek aantoonbaar is, die een voorspelbaar en causaal karakter hebben. Veel complexe vraagstukken zijn echter niet zo eenduidig, bestaan uit veel perspectieven en de oplossingen zijn ook niet zo grijpbaar. Wat is een manier van spreken en denken over impact die hierbij past?

Ze werkt graag in de lijn van impact zoals Niessen die beschrijft. 'In mijn kunstpraktijk schep ik een ruimte waarin 'een betekeniswolk' kan ontstaan. Ik werk in een combinatie van voorbereiding, een ontwerp voor een interventie, en daarna laat ik de uitkomst van wat er met de bezoekers zal gebeuren ook weer los. Ik noem dat een ruimte waarin 'een autonoom proces' kan ontstaan. Een proces dat haar eigen richting kent en dat ook de kunstenaar zelf verrast. Dat is een belangrijk werkzaam element van de kracht van het werk: we maken ruimte waarin 'impact' haar eigen ondoorgrondelijke weg mag gaan. Impact is geen einddoel dat we moeten bereiken, maar een autonome stroom waar we ruimte aan moeten geven.'

Tegenover de neiging om impact meetbaar te willen maken, stelt ze voor om de *ervaarbaarheid* van impact meer centraal te stellen.¹ Meten is gericht op het zichtbaar maken en werkt alleen met het zintuig van het zien. Daardoor worden tal van letterlijk onzichtbare vormen van impact niet meegenomen. Ze spreekt daarom over de *ervaarbare dimensie* van impact. 'De mate waarin energie in een project gaat stromen, heeft alles te maken met of het de levensenergie van mensen voedt. Als het resoneert met hun waardes, verlangens en gevoeligheden dan creëert dat motivatie, betrokkenheid, creativiteit of samenwerking. Al deze zaken zijn ongrijpbaar en niet fysiek tastbaar of meetbaar. Je kan niet precies bevatten hoe die impact tot stand komt, hoe het precies werkt, dat is en blijft een mysterie. Maar het is wel *ervaarbaar*.'

In het verlengde hiervan spreekt Zwakman ook over *innerlijke geraaktheid* als impact. 'Impact gaat dan over innerlijk aangeraakt zijn en die geraaktheid weer meenemen in verdere acties. Ik werk als kunstenaar met (een combinatie van) muziek, tekst, beelden en dans om op die manier mensen te helpen op verschillende niveaus informatie tot je te nemen. De impact waar je ruimte voor wilt maken is dan zowel mentaal en rationeel, als bijvoorbeeld emotioneel en spiritueel.'¹

7. Een aanvullend tegendraads vocabulaire

Niessen erkent dat er meer conceptueel werk nodig is 'om het emergente en complexe karakter van impacttaal te kunnen geven'.¹¹⁰ Dat moeten volgens hem concepten zijn die het non-lineaire karakter van impact meer rechtdoen. Het gevaar met impacttaal blijft immers dat we steeds weer de neiging hebben 'om impact te beschouwen als noodzakelijk, uniform, voorspelbaar en meetbaar'. Dan vallen we van een binnenkant-perspectief zomaar weer eenzijdig terug op het buitenkant-perspectief van het Standaard Logisch Model van impact. Niessen pleit daarom voor een 'reflexieve onderzoekspraktijk', waarbij we 'stilstaan bij de aannames die ons denken sturen en ons onderzoek beïnvloeden'.¹¹¹ In het verlengde hiervan is er volgens hem nog iets nodig, namelijk oog 'voor de impact van impact'. Oftewel, de vraag is van belang: 'wat doet die nadruk op impact met het onderzoek, met keuzes en motivaties?'¹¹² De nadruk op impact doet iets met de onderzoekers en het onderzoek, daar moeten we het dus ook over hebben. Niessen noemt dat een meta-analyse van impact.

Een zinnige manier om deze handschoenen van Niessen op te pakken is wat mij betreft om de vraag te stellen welke andere noties voorhanden zijn om de (maatschappelijke) betekenis van ons onderzoek mee te articuleren. Niet om het impact-vocabulaire helemaal te vervangen, maar wel om het gesprek over de legitimatie en motivatie van onderzoek op het scherp van de snede te blijven voeren. De uitdaging is dan mijns inziens om taal te vinden die meer recht doet aan het verlangen dat onder impact ligt: van betekenis zijn. En om taal te vinden die de nihilistische trekken van impactdenken weet te omzeilen, om noties te articuleren die rekenschap geven van het niet-maakbare karakter van de doorwerking van onderzoek. Want zoveel is wel duidelijk uit dit paper: taal doet ertoe. En *last but not least* om noties die ruimte houden voor andere legitimeringen voor onderzoek. En mijn stelling is dat de christelijke traditie waarin praktijkgericht onderzoek aan de CHE staat een bron van inspiratie kan zijn om voorbij de 'magic' van impact te kijken.¹¹³ Daaruit putten zou de hogeschool kunnen helpen dichter bij zijn eigen bezieling en bedoeling te blijven. Ik doe hier tot slot een voorzet met vier noties, als opmaat voor gesprek en verdere doordenking.

1. **Betekenis.** Als impact voor de CHE draait om 'van betekenis zijn', waarom gebruiken we die uitdrukking dan niet gewoon in plaats van impact? Daarmee blijven we direct weg bij de neiging tot meetbaarheid en maakbaarheid ervan. Ja, dat maakt het ongrijpbaarder, maar dat lijkt mij precies de crux: als we toch al erkennen dat doorwerking niet altijd goed meetbaar en zeker niet geheel maakbaar is, laten we dan taal kiezen die dat helpt omarmen. De notie van betekenis is zo open, dat het als vanzelf dwingt tot een meer reflexief gesprek over wat we daarmee bedoelen. Daarmee sluiten we ook actief aan bij een meer narratieve benadering van de verantwoording van ons onderzoek, omdat

betekenisverlening via verhalen plaatsvindt.¹¹⁴ Ik denk dat dit ook beter aansluit bij de relationele beroepen waarvoor we onderzoek doen, die meer gericht zijn op 'resonantie' dan op 'aantoonbaarheid'.

2. **Het ware, goede en schone.** Impact is, ook in het relationeel-dynamische binnenkant-perspectief, een procesvocabulaire. Wat we zien als *goede* of betekenisvolle impact is daarmee nog geheel niet bepaald. Wanneer impact de 'heilige graal' wordt, dan hebben we een leeg (nihilistisch) beoordelingsinstrument voor ons werk gecreëerd. Het maakt niet uit wat je doet, zolang je maar impact maakt. Dat zegt natuurlijk niemand hardop op die manier en uiteindelijk zullen ook weinigen dit ook zo scherp bedoelen, maar mijn zorg blijft toch dat we alleen met impactdenken alleen de instrumentele rationaliteit nieuwe taal geven. We zullen daarnaast ook werk moeten blijven maken van een waardenrationeel perspectief dat helpt beoordelen wanneer we impact nu goed vinden. Laten we daarom de klassieke drieslag van *het ware, het goede en het schone* hanteren om impact inhoudelijk en normatief te laden. Ook dit laat zich niet zomaar in meetbaarheid of maakbaarheid vangen en dat is opnieuw niet erg. Tegen het goede, ware en schone wordt heel verschillend aangekeken dat is een goede gelegenheid om het gesprek te voeren waar het ons uiteindelijk om te doen is.

3. **Roeping.** De ambitie tot doorwerking, de drijfveer van impact maken, kan volgens mij niet alleen de legitimiteit van onderzoeksprogramma's bepalen. Onderzoekers voelen soms een appel van buiten of een innerlijke drive om iets te onderzoeken, zonder dat ze de maatschappelijke impact al kunnen benoemen, laat staan beargumenteren, voorspellen of aantonen – soms zelfs als de kans op impact in de zin van duurzame systemische verandering in de samenleving nihil is. De focus op impact mag dit niet geheel verdringen.¹¹⁵ Zonder dit al te zwaar te willen aanzetten denk ik dat de notie van roeping hier van belang kan zijn. Hiervoor moet christelijk praktijkgericht onderzoek ruimte blijven maken, gevoed door diepe motieven in de christelijke spiritualiteit van goed werk waarin roeping een grote rol speelt.¹¹⁶ Het is mijns inziens zelfs te verbinden met de respons-abiliteit van Niessen. Roeping gaat over 'respons to value' geven, over een Woord-antwoord-relatie van God en mens.¹¹⁷ Anders gezegd, de notie van roeping legt, kortom, een actieve verbinding tussen de onderzoeksprogramma's en de diepere drijfveren van onderzoekers om hun werk te doen.

4. **Zegen.** Het ongemak met impacttaal gaat, zo werd in dit paper duidelijk, voor een belangrijk deel over de maakbaarheidspretentie. Het ongrijpbare, mysterieuze en toevallige karakter is meermalen benadrukt. De christelijke traditie heeft hiervoor nog een ander woord, dat op meer spiritueel niveau uitdrukking kan geven hoe onderzoekers de doorwerking van hun onderzoek ervaren: zegen.¹¹⁸ Wie leven en werk in christelijk perspectief in één woord wil vatten komt bij dit woord uit. Het is een

wekelijks terugkerend woord voor kerkgangers die bij het verlaten van de zondagse liturgie de zegen van God meekrijgen, liturgisch het *Benedict* genoemd, de heenzending met het oog op hun werk in de week die voorligt. In de monastieke traditie van Benedictus is ook het dagelijks verlangen van monniken om ‘gezegende dagen’ te hebben.¹¹⁹ In de bijbelse literatuur is dit steeds een refrein: dat bepaald werk ‘gezegend’ werd. Het is een grondwoord om over doorwerking van werk en onderzoek te spreken voorbij de meetbaarheid en maakbaarheid, voorbij de menselijke creativiteit en interventies zelfs, om het geschenk-karakter van doorwerking te articuleren.¹²⁰

De laatste en misschien wel meest tegendraadse gedachte ontleen ik aan Holocaust-overlevende en psychiater Victor Frankl, die het beroemd geworden boek *Man’s Search For Meaning* schreef. In het voorwoord schrijft hij iets over ‘succes’ en hoe we daarmee (niet) moeten omgaan. Aanvankelijk gaf hij zijn boek anoniem uit, want het ging hem om het verhaal, niet om zijn persoon. Frankl wilde niet dat zijn persoon van invloed zou zijn op de waardering van het verhaal. Desondanks (of juist daardoor) werd het boek ongedacht een bestseller. Hij schrijft in zijn voorwoord:

‘Don’t aim at success – the more you aim at it and make it a target, the more you are going to miss it. For success, like happiness, cannot be pursued; it must ensue, and it only does so as the unintended side-effect of one’s dedication to a cause greater than oneself or as the by-product of one’s surrender to a person other than oneself. Happiness must happen, and the same holds for success: you have to let it happen by not caring about it. I want you to listen to what your conscience commands you to do and go on to carry it out to the best of your knowledge. Then you will live to see that in the long run – in the long run, I say – success will follow you precisely because you had *forgotten* to think of it.’¹²¹

Dit citaat is voor mij cruciaal voor de bezinning op impact. Vervang het woord ‘success’ in de tekst voor ‘impact’ en de betekenis van de passage blijft ongewijzigd. Wie streeft naar impact en voortdurend focust op het bereiken van impact, zal het niet krijgen. Het is een mogelijk bijeffect van inspanningen, het is iets dat je wellicht overkomt. Wat voorop moet staan is het luisteren naar je geweten en van daaruit handelen naar je beste kunnen. En juist wanneer je dat doet en vergeet te focussen op wat het uitwerkt, kan je op een gegeven moment ontdekken wat het teweeggebracht heeft. Dit inzicht en deze houding lijkt mij behulpzaam in het begrenzen van impact, dat zomaar een ongezonde obsessie kan worden.

8. CODA: impact en vakmanschap

In dit paper heb ik de term impact onderzocht, de betekenissen die daarin schuilen, de manieren waarop impact zijn weg vindt in de wereld van onderzoek, de kritieken erop en mogelijke alternatieven die aan die kritieken tegemoet komen. Dit met het oog op bezinning binnen CHE-Onderzoek en ook een beetje met de hoop dat het elders in de hogeschool van dienst kan zijn, bijvoorbeeld richting het instellingsplan, positionering en de in mijn ogen vervreemdende marketingcampagnes voor onderwijs. Steeds wilde ik zo goed mogelijk articuleren waar we nu precies mee te maken hebben, wat relevante inzichten en argumenten zijn die we moeten honoreren en wat reflectie en tegenspraak verdient. Het schrijven van dit paper was ook een manier om mijn eigen ambivalentie tegenover de term impact te onderzoeken, op zo'n manier dat ik mijn intuïtieve wantrouwen tegenover de term serieus neem en tegelijkertijd ontvankelijk blijf voor correctie daarop en de potentie van de term kan honoreren. Tot mijn verrassing was dat meer dan ik vooraf kon vermoeden. Dat heeft me wel ingewonnen voor het inzicht dat het bewust vormgeven van impact wezenlijk hoort bij praktijkgericht onderzoek en dat er ook wenkende perspectieven zijn die belangrijke kritieken weten te overstijgen. Tegelijkertijd ben ik ook gesterkt in het besef dat in impact ook veel zit dat ons kan hinderen en juist het tegenovergestelde bereikt van wat we met impact voor ogen hebben. Uiteindelijk is mijn afdrank dat de term impact iets tweeslachtigs in zich heeft. De term is een uiting van verlangen én verlegenheid, en precies dat maakt mij welwillend om constructief mee te denken en met tegendraadse aanvullingen te komen.

Waar ik tot slot voor mijzelf naar op zoek ben is een integrerend perspectief waarin de constructieve elementen van impact, aandacht voor de schaduwzijden van impact en ruimte voor de tegendraadse alternatieven en begrenzingen kan verbinden. Een dergelijk perspectief denk ik te vinden in de manier waarop socioloog Richard Sennett schrijft over vakmanschap of ambachtelijkheid als vorm van 'goed werk' leveren.¹²² Ik heb daar eerder uitvoerig over geschreven, juist ook tegen de achtergrond van de cultuur van maakbaarheid en meetbaarheid.¹²³ Werken (en ook onderzoek doen) in termen van ambachtelijkheid benaderen brengt een aantal kenmerken met zich mee, waaronder de liefde voor kwaliteit, de intrinsieke zin om iets goeds tot stand te brengen, om met unieke materialen te werken, om te groeien van leerling, gezelschap en vakman tot meester. En om in dat traject praktisch vaardiger te worden, te leren door creatief met weerstand om te gaan, door in dialoog met je materiaal te treden, voorzichtig met je gereedschap te zijn, en om ook de kunst van het stoppen te beheersen. Sennett geeft zagezegd een rijk en reflexief beeld van het werk in de geest van een ambachtsman.

In dit ambachtelijke perspectief op goed werk zitten impliciet een aantal lessen voor de rol die impact kan innemen in ons werk en onderzoek. De eerste is dat goed werk uit een heel aantal aspecten en criteria bestaat en als het al een 'heilige graal' heeft dan is het de obsessie met kwaliteit (en niet de

obsessie met impact). De tweede is dat voor de ambachtsman het proces van het maken cruciaal is en in zichzelf betekenis heeft, los van het eindresultaat. Voor een Standaard Logisch Model van impact is in een ambachtelijk perspectief weinig ruimte, voor een respons-abiliteit perspectief van impact wel. Daar staat immers ook het werkproces en de betekenisvolle verbindingen die gemaakt worden centraal. De derde les is dat het ambachtelijke perspectief op maken (en dus ook impact maken) niet geheel beheersbaar is. Een ambachtsman werkt met uniek materiaal, moet soms improviseren, ontwikkelt werkende weg zijn beeld van het eindresultaat, weet dat perfectie niet bestaat. De vierde les is dat een ambachtsman weet dat hij niet te veel op het doel gefixeerd moet zijn. Sennett haalt een Japanse wijsheid over boogschieten aan: richt niet te veel op het doel, maar er langsheen. Een ontspannen houding is nodig om tot iets goeds te komen.

In dit perspectief op goed werk en goed onderzoek als ambachtelijk werk kan impact dus een bescheiden plek innemen. Het hoeft niet geheel uitgebannen te worden. Integendeel, de ambachtsman wil immers ook iets maken, iets tot stand brengen. Tegelijkertijd staat het niet op de voorgrond en laat een ambachtsman zich er ook niet te veel door afleiden. Het behoort bij zijn groei naar meesterschap dat hij deze balans goed weet te vinden: mooi werk doen, dat intrinsiek betekenisvol is én waarbij het product zelf ook weer van waarde kan zijn. Meesterschap in praktijkgericht onderzoek bereiken we niet als we impact als aspect van ons vak negeren, maar we bereiken het evenmin als we alleen daarop zijn gericht. Je zou het zo kunnen zien: impact is onderdeel van de gereedschapskist en de inrichting van de werkplaats van de ambachtsman. De kunst is om daar wijs en met voorzichtigheid mee om te gaan, terwijl je samen bezig bent iets moois te maken.

Noten

- ¹ [Wat bedoelen millennials met 'impact maken'? | Intermediair](#)
- ² <https://nos.nl/l/2577651>
- ³ Bijvoorbeeld het Young Impact Instituut (www.youngimpact.nl) en het Impact Centre van de Erasmus Universiteit Rotterdam (www.eur.nl/ice). Ook is er een Impactwijzer voor goede doelen (www.impactwijzer.nl). Veranderkundige Steven van den Heuvel schreef over *Het High Impact MT* (2025) en *High impact veranderen* (2023).
- ⁴ Illustratief hiervoor zijn achterflapteksten van boeken. De catalogus van het CHE-studiecentrum toont meer dan 130 hits voor boeken die de afgelopen tien jaar zijn verschenen. Bol.com toont meer dan 600 resultaten. Impact wordt met de meest uiteenlopende sectoren en thema's verbonden: veerkracht, werk, management, teams, veranderkunde, humor, spreken, kanker, discipelschap, geopolitiek, sociaal ondernemen, belonen, storytelling, enz.
- ⁵ Jan Willem Nuis, *Hocus Pocus. Organisatieproblemen ontrafelen, duurzaam impact maken*. Uitgeverij Flook, 2025.
- ⁶ Brochure *Learning Communities en Innovatiewerkplaatsen van de CHE*, november 2025.
- ⁷ [Betekenis van 'impact' | Van Dale Uitgevers](#)
- ⁸ <https://www.etymologiebank.nl/trefwoord/impact>
- ⁹ [Impact Definition & Meaning | Britannica Dictionary](#)
- ¹⁰ Lynn Berger, ['Het toverwoord van deze tijd is 'impact'. Maar wat betekent het?'](#), *De Correspondent*, 16 maart 2016.
- ¹¹ <https://www.etymologiebank.nl/trefwoord/impact>
- ¹² [What Does Impact Mean? – The Word Counter](#)
- ¹³ Nota Bene: in teksten over impact staat vaak een 'van naar' redenering over de betekenis van impact. Het betekende ooit dit, maar nu dat. Volgens mij is het adequater om te zeggen: het betekent nog steeds beide. Zowel de negatieve als de positieve betekenis, de passieve en de actieve, worden door elkaar heen gebruikt in onze tijd. Dit punt is van belang, omdat de eigenlijke vraag misschien wel is: waarom zijn we precies deze term gaan gebruiken? Houd dat wellicht verband met de oorspronkelijke letterlijke betekenis van de term? Met andere woorden: hoe werkt de associatie met komeetinslag nog door in hoe we nu graag impact maken?
- ¹⁴ [Wat bedoelen millennials met 'impact maken'? | Intermediair](#)
- ¹⁵ Berger, *Het toverwoord*, 2016, idem.
- ¹⁶ Anna Sobczyk, Carinda Jansen, Radboud Engbersen en Roos Pijpers, *Impact in de marges van het meetbare*. Utrecht: Movisie, 2025, p4.
- ¹⁷ Terecht suggereert Berger daarom dat impact een slecht begrip lijkt om aan de genoemde complexiteit recht te doen en dat de toenemende populariteit van de term samen gaat 'met een verarming van de connotaties die het begrip heeft.'
- ¹⁸ [Valorisatie: onderzoekers doen al veel meer dan ze denken | Rathenau Instituut](#)
- ¹⁹ KNAW, *Maatschappelijke impact in kaart*, 2018.
- ²⁰ [Strategische doelen en prioriteiten | Erasmus University Rotterdam](#), zie ook *Creating Positive Impact The Erasmian Way. Strategy 2024*, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2019.
- ²¹ *Impact-driven education at Erasmus University Rotterdam. Impact at the core*, 2023. [Impactgedreven onderwijs aan EUR | Impact At The Core | Erasmus University Rotterdam](#)
- ²² [Impact Centre Erasmus | Erasmus University Rotterdam](#)
- ²³ Universiteit Utrecht, *Leergang Paden naar Impact 2026*. Met dank aan Hans Joosse.
- ²⁴ 'Handreiking Betekenisvol (samen)werken aan maatschappelijke impact', USBO, mei 2024. Met dank aan Hans Joosse.
- ²⁵ [Kennisbenutting | NWO](#)
- ²⁶ [Definities kennisbenutting | NWO](#)
- ²⁷ [Impact Focus benadering | NWO](#)
- ²⁸ [NWO Impact – Online workshops](#)
- ²⁹ KNAW, 2018, p.31.
- ³⁰ Idem, p.41.
- ³¹ Idem p.43.
- ³² Idem, p.56.
- ³³ Zie conferentiepagina's: Maak het zichtbaar: 2024 [Conferentie Onderzoek en Impact 2024: maak het zichtbaar – Regieorgaan SIA](#); Maak het verschil: 2023 [Conferentie Onderzoek & Impact: maak het verschil – Regieorgaan SIA](#)
- ³⁴ In een reflectieverslag schrijft Joeri van Steenhoven hierover: 'Type impact, instrumenten en de positie van de onderzoeker. Ze vormen samen een driehoek waarover we meer met elkaar, én de praktijk, moeten nadenken', verslag SIA congres 2025 p.11.
- ³⁵ SIA, *Investeren met impact*, p.3.
- ³⁶ Idem, p.6.

- ³⁷ Idem, p.17.
- ³⁸ Deze vermenging wordt overigens overtuigend geïmpactiseerd door Harry van Vliet, in *De voorbeschouwing. Over impact, valorisatie en doorwerking*. Hogeschool van Amsterdam, 2022.
- ³⁹ SIA, *Investeren met impact*, p.6.
- ⁴⁰ Idem, p.12.
- ⁴¹ Vereniging Hogescholen, *Onderzoek met impact. Strategische agenda 2016–2020*, p.7.
- ⁴² Vereniging Hogescholen, *Praktijkgericht onderzoek als kennisversneller. Strategische agenda 2021–2025*, p.9. Ook dit rapport benadrukt dat impact een ander woord voor doorwerking is.
- ⁴³ Vereniging Hogescholen, *Doorwerken aan kennis en impact voor de regio*, 2023. Er is zelfs een site met tools ontwikkeld: [Doorwerking hbo onderzoek – Ondersteuning bij het verbeteren van de doorwerking van onderzoek aan hogescholen](#)
- ⁴⁴ Vereniging Hogescholen, *Praktijkgericht onderzoek als motor voor verandering*. Strategische agenda 2026–2030, 2026.
- ⁴⁵ Zie bijvoorbeeld: [Vier hogescholen, één missie: maatschappelijke impact door praktijkgericht onderzoek – Hogeschool Rotterdam](#). En ook: [Hoe maak je nu eigenlijk écht \(lerend\) impact?](#). Zie ook de gedachtewisseling tussen Niessen en Wernaart in ScienceGuide: [\(2\) Post | Feed | LinkedIn](#).
- ⁴⁶ De lectoraten van Theo Niessen (Fontys) en Harry van Vliet (HvA) bijvoorbeeld.
- ⁴⁷ Movisie, *Impact in de marges van het meetbare*, 2025.
- ⁴⁸ Movisie idem, p.4.
- ⁴⁹ Lectorale rede Jan van der Stoep *Spitten en niet moet worden*, CHE, 2019; Govert Buijs, *Waarom werken we zo hard?*, Amsterdam, Boom, 2019.
- ⁵⁰ In de Bijbelse poëzie klinkt dat zo: ‘bevestig het werk van onze handen’ (Psalm 90).
- ⁵¹ [Wat bedoelen millennials met ‘impact maken’? | Intermediair](#)
- ⁵² Jan Hoogland, Robert van Putten en Jan van der Stoep, *Gedreven gemeenschap. Een kleine filosofie van maatschappelijke organisaties in transitie*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 2024.
- ⁵³ In termen van *Gedreven gemeenschap* raakt impact verknoopt met binding, bezieling en bedoeling van de organisatie. Heeft impact ook iets te maken met de aard van kenniswerk en een kenniseconomie, de abstractie en niet-tastbare karakter van het werk dat we doen?
- ⁵⁴ Zie het werk van Jan Rotmans. De connectie tussen impact en transities komt ook uitvoerig in de strategische agenda’s van de VH naar voren.
- ⁵⁵ Theo Niessen, *Impact als respons-abiliteit*. Fontys, 2024, p.17–19.
- ⁵⁶ Harry van Vliet, *De voorbeschouwing*, 2022.
- ⁵⁷ Deze lijn van kritiek sluit impliciet, zonder ernaar te verwijzen, aan bij het KNAW-advies uit 2018.
- ⁵⁸ Berend van der Kolk, *De meetmaatschappij*. Business Contact, 2022.
- ⁵⁹ [Impact: meetbaar ongemak | LECTORAAT CHANGE MANAGEMENT – De Haagse Hogeschool](#)
- ⁶⁰ ‘In het geval van onderzoek: hoeveel deliverables, het aantal keren dat een publicatie gedownload wordt, een hoofdelijke telling van toehoorders bij een lezing, officieel geregistreerde projectpartners. We rapporteren met de Franse slag, en lezen de rapportages met een korrel zout.’
- ⁶¹ Niet voor niets is bij het meten van output/resultaten al jaren in sectoren als onderwijs, sociaal werk en politie een ‘narratieve verantwoording’ in opmars. Zie ook recent: Movisie, *Impact in de marges van het meetbare*, 2025.
- ⁶² In bestuurskunde gaat het over ‘boemerang’-effecten van interventies, en de rol van tijd bij het succes van interventies. Zie werk van Sharon Stellaard, *Boemerangbeleid*. Den Haag: Boom Bestuurskunde, 2023.
- ⁶³ ‘De kunstenaars die we spreken geven een andere taal aan impact. Werken met kleine gebaren in plaats van grote woorden. Zien in het onvermijdelijke menselijke tekort een uitnodiging om er gezamenlijk wat van te maken. Durven te kijken wat het wordt.’ [impact: wat te leren van kunstenaars? | LECTORAAT CHANGE MANAGEMENT – De Haagse Hogeschool](#)
- ⁶⁴ Zie ook Andy Crouch, *The Life We’re Looking For. Reclaiming Relationship in a Technological World*, 2022, p.126.
- ⁶⁵ Bram Verhulst, ‘De strijd om het academisch bestaan. Naar een bouwende bestuurskunde’, *Bestuurskunde* 32(1), 2023.
- ⁶⁶ Verhulst, idem, p.11.
- ⁶⁷ Verhulst, idem, p.13.
- ⁶⁸ Verhulst, idem, p.13.
- ⁶⁹ Idem, p.14.
- ⁷⁰ Idem, p.16.
- ⁷¹ Idem, p.17.
- ⁷² Idem, p.17.
- ⁷³ Van Vliet, 2022.
- ⁷⁴ Beide routes staan overigens niet perse tegenover elkaar, maar kiezen vooral een heel ander vertrekpunt om de bezinning te verkrijgen.
- ⁷⁵ *De kunst van het verbinden. Een verkennend onderzoek naar doorwerking van praktijkgericht onderzoek*. 2023, p.4.

- ⁷⁶ Idem, p.12. Merk op dat doorwerking hier dus draait om een breed maatschappelijk perspectief en draait niet slechts om 'verdienvermogen'. Want het rapport merkt specifiek op: 'in sommige gevallen staat de economische waarde die innovatie kan opleveren centraal', idem, p.12.
- ⁷⁷ Idem, p.12.
- ⁷⁸ Idem, p.13.
- ⁷⁹ Idem, p.4.
- ⁸⁰ Idem, p.13.
- ⁸¹ Idem, p.13.
- ⁸² Idem, p.13.
- ⁸³ Idem, p.22.
- ⁸⁴ Zie Noordegraaf & Van de Koot, 'Bouwstenen als kompas. Een visie op praktijkgericht onderzoek', *Tijdschrift voor hoger onderwijs* 40(2), 2022, p.7-21.
- ⁸⁵ *De kunst van het verbinden*, idem, p.17.
- ⁸⁶ Idem p.17.
- ⁸⁷ Idem, p.5.
- ⁸⁸ Idem, p.23.
- ⁸⁹ Idem, p.23.
- ⁹⁰ Idem, p.5. Theo Niessen bespreekt in zijn lectorale rede *Impact als respons-abiliteit* (zie paragraaf 5 van dit paper) dit rapport en merkt bij *kairos* op dat gevoel voor timing niet zozeer een individuele eigenschap is maar een 'relationele uitkomst'. In Niessens optiek ontstaat *kairos* 'in de dynamiek van interacties, waarin timing en handelen mede gevormd worden door de wederzijdse afstemming, machtsverhoudingen en spontaan opwellende patronen binnen een specifieke context.' (Niessen, 2024, 11).
- ⁹¹ Idem, p.28.
- ⁹² Idem, p.28.
- ⁹³ Idem, p.28.
- ⁹⁴ Niessen, *Impact als respons-abiliteit*. Fontys, 2025, p.49.
- ⁹⁵ Idem, p.5.
- ⁹⁶ Idem, p.5.
- ⁹⁷ Idem, p.7.
- ⁹⁸ Idem, p.8.
- ⁹⁹ Idem, p.8.
- ¹⁰⁰ Idem, p.13.
- ¹⁰¹ Idem, p.15.
- ¹⁰² Idem, p.15.
- ¹⁰³ Idem, p.15.
- ¹⁰⁴ Idem, p.22.
- ¹⁰⁵ Idem, p.25.
- ¹⁰⁶ Samenvattend citaat: 'waar het klassieke impactdenken zich richt op overzicht, planmatigheid en objectieve meetbaarheid, laat het binnenkant-perspectief juist zien hoe impact zich in de dagelijkse praktijk ontwikkelt: in gesprekken, door intuïtieve beslissingen en onverwachte wendingen. Impact is geen vooraf vastgelegde uitkomst, maar een voortdurend proces dat in interacties betekenis krijgt.' (p.28).
- ¹⁰⁷ Idem, p.29.
- ¹⁰⁸ Idem, p.29.
- ¹⁰⁹ Idem, p.28.
- ¹¹⁰ Niessen, idem, 33.
- ¹¹¹ Idem, p.35.
- ¹¹² Idem, 35.
- ¹¹³ Crouch, *The Life We're Looking For*, 2022. Hij wijst hier op het motief van vrucht dragen (een punt dat ik uiteindelijk heb geschraapt in mijn uitwerking), p.129.
- ¹¹⁴ B.C. Han, *De crisis van het narratieve*. Utrecht, Ten Have, 2024.
- ¹¹⁵ Betoogt ook de KNAW, 2018.
- ¹¹⁶ Dank aan Jan Martijn Abrahamse die mij in dit verband op deze term wees.
- ¹¹⁷ Het werk van de filosofen Dietrich von Hildebrand, *The Art of Living*, en Henk Geertsema, *Homo Respondens*, kan helpen dit punt verder te articuleren.
- ¹¹⁸ Dank aan Bram Kunz die dit woord ter sprake bracht in een gesprek dat we over impact hadden.

¹¹⁹ Wil Derkse, *Gezegend leven. Benedictijnse richtlijnen voor wie naar goede dagen verlangt*. Lannoo, 2002.

¹²⁰ Theologisch zou wellicht zelfs gesproken kunnen worden over het werk van de heilige Geest, over God die door de geschiedenis en de cultuur heen werkt. Maar dat laat ik aan anderen om uit te werken.

¹²¹ Victor Frankl, *Man in Search of Meaning*, p.12-13.

¹²² Richard Sennett, *De ambachtsman. De mens als maker*. Meulenhoff, 2008.

¹²³ Robert van Putten, *De ban van beheersing*. Den Haag: Boom Bestuurskunde, 2020.